

Vennesla Historielag
Årskrift 1997

Starring

JOHN WAYNE
RAY MILLAND
PAULETTE GODDARD

RAYMOND MASSEY · **LYNNE OVERMAN**
ROBERT PRESTON · **SUSAN HAYWARD**

CHARLES BUCKFORD · **WALTER HAMPTON**
MARTHA O'DRISCOLL · **JANET BEECHER**

PRODUCED AND
DIRECTED BY

CECIL B. DE MILE

Utgitt av
Vennesla Historielag

Desember 1997

A PARAVANT PICTURE

Vennesla Historielag

Årskrift 1997

Utgitt av
Vennesla Historielag
Desember 1997

Forsiden:

Kinoplakat av godt gammelt merke. Det var kinostyrets gave til Vennesla Kommune da kinoen flyttet inn i Samfunnshuset.

© Copyright Vennesla Historielag, 4700 Vennesla

Fotosats, paste-up: Scan Profil A/S, 4700 Vennesla

Trykt hos Nye Sørtrykk A/S på 100 gr. Miljøpapir fra Hunsfos Fabrikker.

Innhold:

Forord.....	6
Nils Jan Bakken Av Olaf Ingebretsen	7
Amerikabrevet Av Orvind Sagedal og Olaf Ingebretsen	8
Vennesla Kino Av Olaf Ingebretsen	13
Noen av våre stedsnavn Av Trygve Jortveit.....	32
Historielagets dialektspalte Redigert av Olav og Trygve Jortveit	41
Honsfåssfilt Av trygve Jortveit.....	56
Sjølvsbergning Av Olav Jortveit	66
Historielagets årsberetning Av Sigfrid Witzøe.....	83

Forord

Vi beklager at årsskriftet for dette året er forsinket

Grunnen til dette er flere, men mest av alt skyldes det tekniske problemer. Vi lever i dataalderen og historielaget benytter seg naturligvis av de fordeler dette medfører. Teknikken er imidlertid svært sårbar. En kort strømutkobling under prosessen førte til at flere ukers arbeid gikk tapt, men takket være helhjertet innsats fra brødrene Olav og Trygve Jortveit har det tross problemene vært mulig å komme «i havn», det vil si utgivelse før nyttår. Dessuten har de i samsvar med tidligere praksis bidratt med sin dialektspalte.

Et nytt innslag er «Amerikabrevet». Mellom linjene fortelles det mye om menneskene som vandret ut, om savn og hjemlengsel og andre problemer de møtte i den «nye verden». Trolig er det mange som har lignende brev liggende. De er avgjort en del av vår nære historie som historielaget bør gjøre noe med i tiden som kommer.

Vennesla, desember 1997
for styret

Olaf Ingebretsen

Nils Jan Bakken

Vår gode venn og samarbeidspartner i historielaget, Nils Jan Bakken, døde brått den 20. juni 1997, bare 55 år gammel. Kort tid før ble han rammet av alvorlig hjertesykdom, men det så ut som sykdommen var på retur. Bare noen dager før hans bortgang var han tilstede i lagets styremøte. Han så da godt ut og regnet med at vi skulle tilbringe flere gode år sammen. Slik gikk det ikke, derfor var budskapet om hans alt for tidlige bortgang ekstra tungt.

Nils Jan var en godlynt mann – fredsommelig, lun og med sansen for en god replikk og den gode historie, men alltid villig til å se sine medmennesker i de mest gunstige lys. Dessuten hadde han inngående kjennskap til bygdas historie. Slik sett var han nærmest som et leksikon. Derfor ble han ofte konsultert når små og store lokalhistoriske begivenheter skulle sted- og tidfestes.

Nils Jan var med i historielaget fra starten i 1983. Etter et par år ble han med i styret som sekretær. I 1995 fant han det nødvendig med en pause, men etter et år var han tilbake i styret igjen. Her var han en god støttespiller, alltid samarbeidsvillig, lojal og pliktoppfyllende. Hans bortgang er derfor et tap for laget.

For oss som lærte Nils Jan å kjenne, ble han en god venn som etterlater seg et stort savn. Vi føler oss takknemlig for den tiden vi fikk sammen og lyser fred over hans minne.

Olaf Ingebretsen

*Gunhild Aaselle Olsdatter Ravnås.
Bildet er sannsynligvis tatt under oppholdet i USA*

Amerikabrevet

Av Orvind Sagedal og Olaf Ingebretsen

I dag tar det bare noen timer å reise til USA, men for de som dro til den "nye verden" i det forrige århundre ble det en reise for livet. Det var som de lukket en dør bak seg - for de fleste var det som regel ingen vei tilbake. Der de kom var det lite som minnet om hjemlandet. Stedene der de slo seg ned kalte de opp etter kjente og kjære steder fra hjembygda. Dermed hadde de noe som minnet om gamlelandet. Navnene forteller hvor de kom fra, men mest av alt forteller det om savn og hjemlengsel. De bar dette med seg gjennom hele livet. Smerten og savnet av slekt og venner slapp aldri taket, det ble en del av hverdagen. Amerikabrevene som ligger gjemt i skuffer og skap kan fortelle uendelig mye om akkurat dette.

Hvor mange som emmigerte fra Vennesla vet vi ikke, men sann-

synligvis var det en del som reiste ut i siste halvdel av 1800-tallet. Det var vanskelig å få arbeide på den tiden. Dessuten var fortjenesten bare begrenset til å holde nøden fra døren. Det var mange fra Sørlandsbygdene som fant livssituasjonen så håpløs at Amerika ble sett på som den eneste løsning. Mye taler for at det var dette som fikk ektemennene til barndomsvenninnene Berthe Aashilde Olsdatter Kvarstein og Gunhild Aaselle Olsdatter Ravnås til å emigrere. Ektemennene slo seg ned på to forskjellige steder. Noen år senere reiste ektefellene etter. For å trøste og hjelpe hverandre førte de to barndomsvenninnene en omfattende korrespondanse seg i mellom.

Litt slektshistorie

Berthe Aashilde ble født på bruk nr. 1 Kvarstein i 1843, og var datter av Ola Olsen Kvarstein og Mari Kristensdatter fra Skråstad. Berthe ble viet til Endre Osmundsen Mosby den 29. mai 1866. Endre hadde gård på Øvre Mosby. Husene står fremdeles og ligger mellom Torheim og jernbanen.

Gunhild Aaselle Olsdatter Ravnås var født på Ravnås i 1846. Hun var datter av Ole Omundsen Moseid og Inger Endresdatter Ravnås. Hun ble viet til sin tremenning Ole Kristensen Stallemo den 7. juli 1875. Av folketellingen i 1875 fremgår det at ekteparet bodde i Høllen i Søgne. Han var den gangen fløtingsformann.

Berthe og Gunhild bodde på hver sin side av elva. De var omtrent like gamle, og en må regne med at de gikk på skolen sammen og ellers fulgte hverandre opp gjennom årene. I disse årene vokste det frem et varmt og godt livslangt vennskap, som så ut til å være like sterkt i de mer modne årene.

skriv
til mig
om du
naar du
kommer
hjem
og alle
der
der
der

Ernest Avarsteen Mosby.
Johns Folk er alle vel og
leven bone godt, men er det
svært paa Kvalden og jeg
maa slutte saa maa jeg
nok sige Farvel, Tak skal du
have for allden Fornøielse vi
har haat sammen, og for dine
velkomne Brev som altid har
været saadan. Glæde for mig
Farvel! Farvel! Hils din gamle
Morsby, og gamle Norge!
Gud være med dig og
velsigne dig, det er min Bøn
din altid hengivne
Veninde

Berthe Mosby

Middle River Sep. 21 1899

Kære Gunhild!

Ja nu er du færdig
til at reise tilbage til Norge,
maa Gud give dig en lykkelig
Reise, er mit inderligt Ønske
at du maa finde det gamle
Fædre Land, efter blot
Behag, eller som vi nu fore-
stiller os, som vi saa det
i vor unge livsglade Tid,
alle Ting, har nok forandret
sig derhjemme, men vi ere
heller ikke som vi vare den
Tid vi forlod gamle Norge
ja mine Tanker vil følge
med dig paa Reisen og
helst naar du kommer

Utreise

I 1870 solgte Endre gården sin på Øvre Mosby, og etter noen år reiste han til Amerika, trolig i 1877/78. Siden gikk det et par år, kanskje tre, før Berthe fulgte etter, men den 20. september 1881 dro hun ut fra Kristiansand sammen med sønnene Olaf og August. Hun var da 38 år gammel. Hvor de slo seg ned i Amerika har det vært umulig å bringe på det rene, men brevet som er gjengitt forteller at på det tidspunkt var de bosatt på et sted som hette Middle-River.

Det er ikke mulig å finne ut når ekteparet Gunhild og Ole Kristensen reiste. Dette kan kanskje komme av at de reiste ut fra en annen by. Brevet forteller at de i flere år var bosatt i Chicago der Ole hadde en bror. De to venninnene brevvexlet flittig både før og etter at de reiste. Kanskje det var nettopp det som fikk Gunhild og Ole til å emigrere. Oppholdet i Amerika endte ganske tragisk, mannen hennes døde omkring 1898/99. De hadde ingen barn, og Gunhild bestemte seg for å reise hjem. Før hun dro fikk hun dette brevet fra Berthe:

saa langt at du kan see
den Fjeldbyggede Kyst, O hvor
jeg at kunde blive ved din
side naar du betræder den
norske Jord, tænk paa mig,
og hils alle Ting fra mig, fjeld
og Dal, Elve og Bække og de
gamle kjendte Veie, hvor vi
gik til Skole og Kirke, naar
du gaar til Vennesland Kirke
gaa og besøg de Grave hvor mine
kjære Forældre og Sødskende ligger
begraven, og skriv til mig hvor
ledes Gravene ser ud, gaa og
besøg mine Sødskender, og sig
sig at jeg venter Brev i fra
dem. Jeg er sorry over at
jeg ikke kan sende dig vore
Portrætter, forand du reiser
vi har endnu ikke opfyldt
vort Løfte om at have os fotograferet,
men du skal faa
dem sendt til Norge saa

vist som vi lever, du skal
blive den første jeg sender
dem til.
Tag nu godt Mod til dig,
Reisen er ikke saa besværlig
me, som da vi kom hertil,
og du vil nok finde Selskab,
der er altid nogle, som er
alene som du, og du vil
see, at du kommer frem
just naar godt som an de
jag jeg ønsker saa inderlig at
du maa er fornøjelig Reise
og at du herefter kan tage
Livet lettere, du har fortjent
det, saadom og noisom alle
disse Aar som du har levet
i Chicago, Gud belønne dig,
og ledsage dig altid hvidsten
Vil lever alle vel, wor
helle Skumeson voger og er
smad, vi har saa megen
Moro af ham, hans navn

Middle-River Sep. 21. 1899

Kjære Gunhild!

Ja nu er du ferdig til at reise tilbage til Norge, maa Gud give dig en
lykkelig Reise, er mit inderlige Ønske og at du maa finde det gamle
kjære Faderland, efter dit Behag, eller som vi nu forestiller os, som vi
saa det i vore unge livsglade Dage, alle Ting har nok forandret sig der-
hjemme, men vi ere heller ikke som vi vare den Tid vi forlod gamle
Norge, ja mine Tanker vil følge med dig på Reisen og helst naar du
kommer saa langt at du kan see den Fjeldbyggede Kyst, O hvor jeg
ønsket at kunde blive ved din side naar du betræder den norske Jord,
tænk paa mig og hils alle Ting fra mig, Fjeld og Dal, Elve og Bække
og de gamle kjendte Veie, hvor vi gik til Skole og Kirke, naar du gaar
til Vennesland Kirke gaa og besøg de Grave hvor mine kjære Forældre
og Sødskende ligger begravet, og skriv til mig hvorledes Gravene ser
ud, gaa og besøg mine Sødskender, og sig at jeg venter Brev i fra dem.

Jeg er sorry over at jeg ikke kan sende dig vore Portrætter forend du
reiser vi har endnu ikke opfyldt vort Løfte om at have os fotograferet,
men du skal faa dem sendt til Norge saa vist som vi lever, du skal blive
den første jeg sender dem til.

Tag nu godt Mod til dig, Reisen er ikke saa besværlig nu, som da vi kom hertil og du vil nok finde Selskab, der ere altid nogle som ere alene som du, og du vil see at du kommer frem just saa godt som andre, ja jeg ønsker saa inderlig at du maa faa en fornøielig Reise og at du herefter kan tage Livet lettere, du har fortjent det, stræbsom og nøjsomt alle disse Aar som du har levet i Chicago, Gud belønne dig, og ledsage dig altid herefter.

Vi lever alle vel, vor lille Sønnesøn vokser og er smart, vi har saa megen Moro af ham, hans Navn Ernest Qvarsteen Mosby. Johns Folk ere alle vel og lever bare godt, nu er det sent på Kvelden og jeg maa slutte saa maa jeg nok sige Farvel, Tak skal du have for al den Forøielse vi har havt sammen, og for dine velkomne Breve som altid har været saadan Glæde for mig Farvel! Farvel! hils din gamle Moder og gamle Norge!

Gud være med dig og velsigne dig, det er min Bøn, din altid hengivne Veninde

Berthe Mosby

Brevet har en liten påskrift i det ene hjørnet: Skriv til mig om Reisen naar du kommer hjem, og hils alle Ting der hjemme.

Brevet fra Berthe taler for seg selv. Det rommer mye hjemlengsel. Et sårt savn som alltid var nærværende. De to hadde støttet og trøstet hverandre gjennom årene. Det hadde gjort tilværelsen lettere for dem begge. Da Gunhild reiste hjem fortonet det seg som en ny opprivende avskjed, og den siste tråden til hjembygda var revet over. Berthe ba om at Gunhild måtte skrive, men brevene ville neppe gi den samme lindring. De ville ha et annet innhold, ikke undertonen som ga trøst og oppmuntring i en felles skjebne.

Det hører med til historien å fortelle at Gunhilds liv ble kort og fikk en tragisk utgang. En vinterkveld i 1902 skulle hun ro over elva. Da hun skulle stige i land, falt hun over bord og druknet.

Brevet er utlånt av slektninger.

Andre kilder: Folketelling av 1875, Emigrantlistene, og Bygdebok for Vennesla og Oddernes.

Vennesla gamle kino umiddelbart før den ble revet. Da den sto ferdig i 1915 var den etter den tidens standart tilfredstillende. På den tiden var det få lokaler som var bygd med filmfremvisning for øye. Mange lokaler hadde tidligere vært hestestall, verkstedbygninger og liknende.

Vennesla Kino 1912 -1997

Av Olaf Ingebretsen

Vårt lokale "Soria Moria" har under skiftende tider holdt stand i mer enn 85 år. Det har ikke skjedd uten sverdslag og nederlag, men den har overlevd. Det er i seg selv en prestasjon. Etter at kommunikasjonene ble bedre og privatbilen gjorde sitt inntog, begynte kampen om publikums gunst for alvor. Kinoene i Kristiansand lå snublende nær og hadde langt andre forhold å arbeide under. Tilbudene kunne av den grunn gjøres mer glitrende og forlokkende, det førte til skjerpet konkurranse. I tillegg gjorde fjernsynet sitt inntog i 1970-årene og ble en arg konkurrent. Det var i 1912 de første levende bilder flimret over det hvite lerret. Det var styret i Folkets Hus som begynte. Siden ble det et privat foretak.

Den 1. januar 1917, overtok Vennesla kommune driften. Dermed ble Vennesla kino den første kommunale kinematograf på landsbygda i kongeriket Norge. Slik sett blir milepælen som tilbakelegges noe mer enn et lokalt jubileum. Det er kanskje ikke så ofte vi kan briske oss av å være pionerer, men i dette tilfellet var vi først ute.

Litt filmhistorie

Filmen har en forholdsvis kort, men intens historie. Både i den nye og den gamle verden var det flere begavede menn som var opptatt med å utvikle et apparat som kunne formidle det levende bildet. De mest kjente var den amerikanske oppfinneren Thomas Alva Edison, Friese-Greene i England, brødrene Skladanowsky i Tyskland og endelig de franske brødrene Lumerièr. Alle var intenst opptatt med arbeidet og i ettertid kan det fortone seg som et stormende kappløp. Det dreide seg kanskje først og fremst om prestisje, men naturligvis også om store penger. Tiden var knapp og det gjaldt å komme først i mål. Gjennombruddet kom den 28. desember 1895 da de franske brødrene Lumerièr hadde premiere i Paris med sin siste oppfinnelse - filmfremviseren som de kalte "kinematografen." Dermed var det levende bilde en realitet - brødrene Lumerièr hadde vunnet kappløpet.

"Kinematografen" var, sett med dagens øyne, svært primitiv, men i prinsippet var filmfremviseren ferdig utviklet. Det som skjedde i de nærmeste årene var stort sett tekniske forbedringer. Den historiske premieren ble begynnelsen på en rivende utvikling.

Året etter, den 6. april 1896, var Lumerièr i Oslo med sin kinomaskin. Det gikk imidlertid 10 år før landet fikk sin første faste kino. Den ble etablert etter et svensk initiativ, og ble åpnet i Stortingsgata 12 i Oslo den 30. oktober 1904. Det ble oppstarten til en rask og landsomfattende utvikling. Kinematografene grodde opp som paddehatter i de større byene. Det ble blant folk flest betraktet som god underholdning, og blant foretaksomme forretningsfolk ble det "big business."

Tvilsom utvikling

Da nyhetens interesse hadde lagt seg, avtok tilstrømningen. For å beholde interessen ble filmprodusentene spekulative. Produktene ble krydret med vold, pikanterier og nøkkelhullerotikk. Filmen fikk med rette et frynsete rykte. Dette understøttes av en tysk undersøkelse som ble gjennomført i 1910. Den viste at i 250 filmer forekom det 97 mord, 45 selvmord, 51 ekteskapsbrudd, 12 voldtekter, 22 bortførelser og 25 berusede personer. Det syntes klart at filmindustrien var inne i en tvilsom utvikling, og reaksjonene lot ikke vente på seg. Fra det ganske land strømmet protestene inn til Stortinget. Etter hvert ble det et unisont krav om å innføre statlig kontroll.

Sommeren 1913 hadde Stortinget sin mest omfattende kinodebatt. Den var til tider svært opphetet, og var knyttet opp mot filmens demoraliserende effekt, kontra sensur og kontroll. På tross av intens lobbyvirksomhet fra de private kinoeiere, endte det opp med at Odelstingsproposisjon nr. 26 til "Lov om offentlig forevisning av kinomategrafbilleder" ble lagt frem i mai 1913. Loven ble vedtatt senere samme året.

Tidligere var det politimesteren som ga bevilgning til kinodrift, men nå fastla loven, med en kort overgangsperiode, at dette skulle overlates til de folkevalgte organer i de enkelte kommunene. Dessuten kunne kommunene overta driften dersom det var ønskelig. Stortinget spilte ballen over til de kommunale myndigheter. Dermed ble det de kommunale organer som måtte ta ubehaget med å sette betingelsene for eventuelle private kinematografer.

Privatkinoen i Folkets Hus

Tross den sterke veksten er det ganske forbløffende at det gikk bare 8 år etter begivenheten i hovedstaden, før den første filmforestillingen fant sted i Vennesla. Det var styret i Folkets Hus som satte igang. Hvor ofte det ble vist film, eller hvordan bygdefolk stilte seg til det nye underholdningstilbudet, kjenner vi lite til, men styret avvirket virksomheten. Etter en tid ble driften overtatt av O.T. Ruenes og

H. Torjussen. Kinoen ble et privat foretak, men eierne fortsatte med forestillingene i Folkets Hus. Om det var problemer med å få til regelmessige visninger i de leide lokalene, eller at det var venndølenes begeistring for filmfremvisningene som var utslagsgivende, skal være usagt, men "kinodirektørene" begynte forholdsvis snart å bygge eget kinolokale i Vikelandsmonen. I følge opplysninger i "Norges Bebyggelse" var eiendommen "Furulund" g.nr. 5 b.nr. 77 på 162 m² i halvannen etasje. Det fremgår videre at huset rommet maskinrom, resepsjon med billettsalg og kinolokale med 160 sitteplasser. Bygningen sto ferdig i 1915. Som følge av den nye loven måtte den private kinoen i Vennesla søke herredsstyret om fortsatt drift.

Kommunal kinodrift

Søknaden forelå til behandling i herredsstyremøte den 16.07.15 og herrene O.T. Ruenes og H. Torjussen ønsket å fortsette driften frem til 1919. Det kan se ut som herredsstyret var i tvil om hvem som hadde gitt kinoen bevilgning, for det ble vedtatt å sende søknaden tilbake med anmodning om en nærmere redegjørelse om det formelle grunnlaget. Dette ble enstemmig vedtatt, men under tvil fra enkelte herredsstyremedlemmer ble det vedtatt å nedsette et tremannsutvalg for å utrede spørsmålet om kommunal kinodrift. Samtidig ble politivedtektsnemnda bedt om å komme med en betenkning. Begge parter skulle fremlegge sine synspunkter i neste herredsstyremøte.

Saken ble behandlet på nytt den 7. august 1915. Politivedtektsnemnda hadde lite å bemerke. Innvendingen var stort sett begrenset til å sette forbud mot at mindreårige fikk overvære forestillinger som sluttet senere enn kl. 2000. Tremannsutvalget la derimot frem en fyldig utredning. Den lyder i sin helhet slik:

1. Fra 1. januar 1916 gives ingen private personer tillatelse til å drive kinematograf i Vennesla.

2. Fra nevnte dato opprettes en kommunal kinematograf på et passende sted i herredet.

3. For at ordne med dette oppnevnes en nemd på tre personer, hvorav en må være bygningskyndig.

Et mindretall foreslår: Skjønt det kan være meget som taler for at kommunen oppretter egen kinematograf, bør det dog etter mitt skjønn, før en avgjørelse treffes forelegges for herredsstyret, plan og beregning for en saadan kinematografs drift og lønnsomhet. I henhold hertil kan jeg tilråde at ansøkerne gives tillatelse at drive kinematograf i 10 år fra 1. januar 1916 mot en avgift til kommunen av 10% av bruttoinntekten og under forutsetning av at politiet intet har at indvende.

Som det fremgår var det en av utvalgets medlemmer som dissenter-te. Vedkommende ønsket fortsatt privat kinodrift mot en avgift til Vennesla Kommune. Ved voteringen ble det først stemt over søknaden om fortsatt privat drift. Den ble enstemmig avslått.

Det kan se ut som filmens noe tvilsomme rykte allerede hadde nådd frem til Vennesla, for når herredsstyret skulle ta stilling til resten av saken, gikk det ikke fullt så glatt.

Ved avstemningen over komiteens flertallsinnstilling ble den vedtatt med 6 mot 6 stemmer "i det ordførerens stemme avgjorde saken," står det i protokollen. Det var et heller spinkelt flertall i en såpass viktig sak. Det resulterte da også i at Amtmannen kom med innsigelser over stemmetallet. Han ba om at søknaden ble revurdert, og den 20. september var saken oppe til ny behandling i herredsstyret.

Etter avslaget hadde Ruenes og Torjussen tilbudt kommunen både lokalet og maskinutstyret mot at de ble holdt skadesløse. Med grunnlag i innspillet fra kinoeierne la utvalget frem en ny innstilling i saken.

Nå foreslo de at søkerne fikk tillatelse til å drive kinoen frem til 1.7.1916, mot at de fra 1.1.1916 betalte en avgift på 10% av bruttoinntekten til kommunekassen. Dessuten måtte de føre kontroll med at barn under 15 år ikke fikk adgang til forestillinger som sluttet senere enn kl. 2000. Videre foreslo de å opprette en komite på 3 personer til å utrede spørsmålet om kommunal kinematograf. Komiteen skulle ta for seg den økonomiske siden av saken, og i tillegg utarbeide regler for driften. Denne gangen ble innstillingen vedtatt med 8 mot 7 stemmer. Dermed var første steg i retning av kommunal kino tilbakelagt.

Saken ble ikke behandlet i herredsstyret før den 7.12.1916. Da la komiteen frem følgende innstilling:

"Komiteen foreslår at den private kinematograf innløses for en pris av kr. 16 000 derav kr. 12 000 for bygningen og kr. 4 000 for inventar. Hvis tomten kan erholdes tilkjøpt settes kjøpesummen til kr. 20 000.

Komiteen anbefaler at børn under 15 år ikke får adgang til de alminnelige forestillinger, men at der avholdes børneforestillinger hver søndag ettermiddag med passende film. Som budsjett for driften har komiteen oppsatt med en inntekt av kr. 8 320 og en utgift på kr. 6 032 hvorefter der kan bli et overskudd av kr. 2 288. Hvis særskilte børneforestillinger settes igang må inntektene reduseres med kr. 300.

Til at forestå driften ansettes en bestyrer med en lønn av kr. 300 pr. år, og det velges et styre på 2 medlemmer til at ha tilsyn med driften. Formannskapet utarbeider en instruks for bestyreren."

Innstillingen ble vedtatt med 7 mot 5 stemmer.

De som stemte mot ønsket ingen kinematograf i Vennesla på grunn av filmens demoraliserende effekt. Kinoen ble sannsynligvis, på grunn av filmens noe frynsete rykte, betraktet som en trussel mot den oppbyggelse som fant sted i andre forsamlingshus. Representanten B.J. Kvarstein fremsatte forslag om at det ble foretatt folkeavstemning før herredsstyret vedtok å opprette en kommunal kino. Dette ble forkastet med 8 mot 4 stemmer. Vedtaket har en liten artig protokolltilførsel. Der står følgende å lese: "Minoriteten tilspurtes om den vilde bøie sig for flertallets avgjørelse, hvilket nekteses."

Frem til den 30.12 var det O.T. Ruenes og H. Torjussen som sto for driften. Vennesla kommune skulle overta kinoen fra og med den 1.1.1917. I mellomtiden var Hagbart Olsen ansatt som kinobestyrer. Han hadde fått en henvendelse fra de tidligere eierne om at de ønsket å ha forestilling første nyttårsdag. Etter henstilling fra Hagbart Olsen ble saken behandlet i herredsstyret 30.12.1916. Det ble besluttet med 9 mot 2 stemmer at kinematografen kunne holdes åpen 1. nyttårsdag, men vedtaket av 20. september 1915 skulle opprettholdes, heter det i referatet - med andre ord, den kommunale kinoen begynte fra 1. januar 1917.

Hagbart Olsen var den første kommunale kinosjef. Da han sluttet i 1954 ble han etterfulgt av sønnen Normann. Ved Normanns bortgang fungerte hustruen, Ragnhild, frem til 1966. Dermed hadde «Dynastiet Olsen» administrert kinoen i 59 år. I perioden 1966-79 vikarierte formannen i kinostyret, Arne Eilertsen som kinosjef.

Den første kinobestyreren forteller

Da kinodriften ble overtatt av kommunen, begynte Hagbart Olsen som kinobestyrer. Han sluttet i stillingen i 1954 etter 37 års tjeneste. Han var da 78 år gammel og landets eldste kinobestyrer. I mai dette året hadde Venneslapostens redaktør, Jørgen Aas, et lengere intervju med Hagbart Olsen. Han hadde mye å fortelle om kinodriften i de første årene. Arbeidet med kinoen hadde han "på si", ellers var han var skiftarbeider på Hunsfos Fabrikker.

I den første tiden kunne arbeidsdagene bli lange, øktene på fabrikken var på 12 timer. Heldigvis - i 1918 ble 8-timersdagen gjennomført og det hjalp betraktelig.

Da Kommunen overtok ble det kjørt to forestillinger hver onsdag, lørdag og søndag. Entreen var 35 øre for voksne og 15 øre for barn. Det kunne resultere i en inntekt fra kr. 120 til kr. 130 i uka. I den første tiden måtte publikum sitte på pinnestoler, men etter en tid ble de skiftet ut,

og det ble montert opp klappseter. De nye stolene var ikke mer behagelig å sitte på. Dersom filmene var lange kunne det føre til atskillig uro i salen når tresmaken begynte å gjøre seg gjeldene.

Frem til 1930 ble det bare kjørt stumfilmer, og da hadde vi pianomusikk under forestillingen. Det var gjerne de samme melodiene som ble spilt om og om igjen, og guttene i salen plystret og sang til musikken.

Ettersom det var den samme musikken som gikk igjen kveld etter kveld ble det jo den samme musikken både i sorg og i glede. Det var ikke alltid det passet til handlingen i filmen. I Kristiansand hadde de et orkester som spilte under forestillingene.

Bakvendt eller på hodet

I den første tiden kostet det kr. 15,00 å leie inn en av de billigste filmene. Plusset man på 25-30 kroner ble filmene straks bedre. Jeg husker en gang styret klagde over at vi kjørte så dårlige filmer. Så satte de opp en liste på filmer de ville ha, men da de fikk høre at filmleien for enkelte var 4-500 kroner ble det ikke noe av det likevel.

Vi hadde mange spennende og gode filmer i den tiden også, men av og til var de temmelig slitt og sammenlappet. Plutselig mens vi kjørte filmen kunne det komme inn et stykke som sto på hodet eller ble kjørt bakvendt. Derfor måtte vi alltid prøvekjøre filmene før vi viste dem for publikum.

Politiet fikk "juling."

I den første tiden var det litt av hvert blant de som ville inn på kinoen. Det hendte mer enn en gang at beina skalv under oss når fulle folk kom og laget bråk og viftet med kniver. Vi hadde jo en politikonstabel i Vennesla, men politimesteren fant ut at det var for lite og ansatte en til. En kveld brygget det opp til bråk og begge konstablene fikk regelrett juling. Den sist ansatte ble redd og trakk seg skyndsomt tilbake. En tid var forholdene så ille at vi måtte ha en egen politikonstabel for å holde orden. Det hendte at han måtte lempe folk ut av salen fordi de laget bråk.

Hatten av...

Det var omtrent umulig å få mannfolkene til å ta av seg hatten under forestillingen. Så begynte vi å kjøre en grammofoonplate som henstilte til herrene om å ta av seg hodeplagget. Det resulterte først i at de som hadde tatt luene av satte dem på igjen. Men vi lot plata stå på, og etter hvert fikk vi innarbeidet en del folkeskikk.

På Folkets Hus var det nokså alminnelig at mannfolkene danset både med hatt og frakk på seg, men etter at de begynte å venne seg til å ta hatten av på kinoen tok de den også av på Folkets Hus. Nå stryker de gjerne av seg hatten før de kommer inn i salen og bråk er det aldri. Jeg vil si at publikum har gjort større fremskritt enn kinoen. Det kan gå halve året før det er fulle folk her inne nå. Før i tiden var det en vanlig foreteelse.

Brann

I 1928 tok det fyr i filmen. Heldigvis var lensmannen like i nærheten og fikk organisert slokningsmannskaper. Den gangen hadde jernbanen et vanntårn like ved kinoen, og det ble lempet vannbøtter derfra slik at vi fikk slokket ilden før det ble anrettet alvorlige skader. I den tiden var kinoen brannfarlig, i dag er det tatt alle mulige sikringsregler. En fall-lem lukker automatisk mellom maskinrommet og salen hvis det begynner å brenne i filmen. Både maskinrommet og kinolokalet blir kontrollert med jevne mellomrom av fagfolk.

Utstyret

Maskinelt ligger kinoen bra an, lydfilmapparatene er noe av det beste som kan skaffes. Jeg husker godt det første lydfilmapparatet vi hadde. Vi måtte kjøpe billig og vi hadde fått tak i et som var satt sammen av brukte radioapparater. Den gangen da vi hadde det spurte ikke folk hvordan filmen var, men hvordan lyden var.

Kinoen var for liten

I den tiden som jeg har vært bestyrer har det filmteknisk sett vært en rivende utvikling, men kinolokalet har ikke fulgt med i utviklingen. Noen små forbedringer har det blitt, men vi er fortsatt i de samme lokalene som vi startet med i 1917. Den største innvendingen er at lokalene er for små. Kommer det noen gode filmer er det alltid noen som ikke får plass og må gå igjen. Vi har hatt eksempler på at det er kommet hele busslaster fra nabobygdene og ikke en eneste av dem som har vært med er kommet inn. Dette har naturligvis ført til at ingen vil ta sjansen på å komme lange veier når de ikke vet om de kommer inn eller ei. Vi taper inntekter på dette også. Hadde vi et dobbelt så stort kinolokale ville alt gå så mye bedre, slutter Hagbart Olsen.

Litt fra krigsårene

Stort sett holdt kinoen åpen under hele krigen. Det var forestillinger på onsdager, fredager, lørdager og søndager. I de periodene da det var forlagt tyske soldater i bygda, ble det holdt særskilte forestillinger for de tyske mannskapene på torsdagskveldene.

Det generelle repertoaret ble etter hvert svært begrenset. Det besto for det meste av norsk film, svenske militærfarser, danske lystspill og naturligvis tyske filmer.

Kinoen ble varmet opp av to store koksovnner. I krigsårene ble det utelukkende fyrte med ved, annet brensel var ikke å oppdrive. Under sterke kuldeperioder kunne det forekomme at kinoen ble stengt i korte eller lengere tid som følge av brenselsituasjonen. Ved et par andre anledninger ble den også stengt; det var under de til dels store difteri-epidemiene som herjet landsdelen. Når difterien bredte seg i bygda ble det innført totalforbud mot alle offentlige sammenkomster, og kinoen var ingen unntak.

Akkurat det med oppvarmingen var for øvrig ganske spesielt. Når det var ekstra kaldt ble det sprengfyrte, og da forestillingen begynte sto ovnene og glødet i tussemørket. Duften av bjerkeved, såpe og salmiakk

I 1979 ble Berit Olsen ansatt som kinosjef. Hun var kinosjef til 1986, da kinodriften ble overført til kulturetaten.

var faktisk en del av opplevelsen, og for de som vanket på kinoen i disse årene er duften uløselig knyttet til Åke Söderblom, Edvard Persson, Ib Schønberg, Marguerite Wiby og andre samtidige skuespillere. De var gjengangere på det hvite lerret i Vennesla under krigen. Bevares, de var dyktige nok, men det ble i meste laget.

Holdningskampanjer og tumulter

En tid utover i krigsårene ble det lansert forskjellige former for holdningskampanjer, en slags passiv form for demonstrasjon. Alle gode nordmenn skulle på en eller annen måte vise sin uvilje mot de tyske okkupasjonsstyrkene og de selvoppnevnte myndigheter. Etter en tid kom parolen om at man skulle boikotte forestillinger med tyske filmer. Når det var satt opp tyske filmer ble ungdommen gående og drive på "streeten". Det vil si på veien mellom Holteheia og jernbanestasjonen på Vikeland. På den tiden hadde bygda en skolelærer som hørte

hjemme i den "andre leiren". Om lørdagskveldene pleide han å uniformere seg og sprade rundt på "streeten". Han begynte å se seg mektig lei på de åpenlyse demonstrasjonene. En lørdagskveld mente han at nå var det nok - nå skulle "pøbelen" få en lærepenge! Han ba om assistanse fra "Ortskommandanten" som hadde tilhold på Hunsøya. Kort tid etter ankom det to militære lastebiler med overdekket lasteplan. Den ene stanset ved Holteheia og den andre fortsatte til jernbanestasjonen. Som på signal veltet det ut en liten tropp bevæpnede tyske soldater. Soldatene sperret av veien som var tettpakket av folk. På begge sider var det mannshøye gjerder, og de som befant seg i det avspærrede området var fanget som i en rottefelle. Hele hopen ble fluksens beordret inn i kinolokalet. Noen etternølere fikk noen ganske overbevisende slag i ryggen av geværkolbene. Dette var så men ingen spøk, nå skulle venndølene se tysk film enten de ville eller ei. Da lokalet var fylt til trengsel ble dørene stengt og bevoktet. Ingen slapp ut før forestillingen var over. De impliserte slapp med skrekken og en gratis filmforestilling. Hva de bistre vaktene tenkte mens de tvangsførte venndølene er det ingen som vet, men trolig så de på dette som et fornøyet avbrekk i en ellers triviell hverdag. Aksjonen førte ikke til noen endringer i holdningen. De tyske filmene ble boikottet som tidligere. Resultatet ble bare at ungdommen, under tilsvarende forhold, oppholdt seg i mer perifere strøk.

I gode og onde dager

De første etterkrigsårene ble på alle måter en gylden tid for kinoen. Grunnene til det var naturligvis flere. Det var få andre tilbud, og dermed færre konkurrenter. Kinoene i Kristiansand var heller ingen trussel. Det var ikke vanlig å reise til byen bare for et kinobesøk. Dessuten ble tilbudet på den lokale kinoen mer variert etter at de engelske, amerikanske og russiske filmene begynte å komme. Repertoaret var ikke noe vesentlig bedre andre steder, folk valgte derfor å bli i bygda.

Da den aller første amerikanske filmen ble vist på Vennesla kino etter krigen, ble den møtt med stormende applaus fra publikum. Patriotismen som var opparbeidet i krigsårene, omfattet også de allierte, og kom nå i fulle monn til uttrykk.

Kinostyrets formann, Eivind Soldal, sammen ned Berit Olsen og nestformann i kino-styret Arne Eilertsen, under festforestillingen i Samfunnshuset.

Midt i 1960-årene begynte kinoen å merke konkurransen fra kinoene i Kristiansand. Lokalitetene, komforten, gjengivelsen, lydkvaliteten, men ikke minst - repertoaret - spilte en avgjørende rolle. Dessuten ble det enklere og mer komfortabelt å reise til byen, og byturen ble gjerne kombinert med et restaurantbesøk. Dette virket negativt inn på søkningen til den lokale kinoen.

I slutten av 1970-årene var en ny tid i emning. Videofilmene var på full fart inn i markedet. Nå ble det mulig å legge opp til hjemmekino sammen med bekjente. Opplegget var enkelt og greit, ved hjelp av en avspiller og med eget fjernsynsapparat kunne filmene vises hjemme. Det ble ikke bedre i tiden som fulgte. Etter hvert flommet videomarkedet over av filmtilbud. "Videobølgen" ble fenomenet kalt, og det var flere enn vår lokale kino som fikk problemer i denne tiden.

Kinoen svarte med, i den grad det var mulig, å ta inn spesielle filmer. Det var i denne tiden Vennesla Kino satte opp den sensasjonellomtalte filmen "Dracula." Kristiansand Kino ville ikke vise filmen, og fra Kristiansand og de omliggende bygdene gikk folk mann av huse

for å overvære "grøsseren". Plassen var begrenset og køen utenfor var stor. Alle forsøk på å ordne køen var nytteløse. Da dørene ble åpnet strømmet publikum inn, det gjaldt å sikre seg en billett. I løpet av noen sekunder var "resepsjonen" overfylt. Etter at tumultene var slutt, viste det seg at veggen med billettluke var trykket inn. I kampens hete hadde den flyttet seg flere centimeter.

For om mulig å øke besøkstallene, ble det satt i verk flere tiltak, bl.a. ble lyd- og billedgjengivelsen forbedret. Som en kuriositet må det nevnes at det var i denne tiden stolene ble byttet ut. Da Alladin kino i Kristiansand ble revet, kjøpte vikarierende kinosjef, Arne Eilertsen, de gamle stolene for kr. 10,00 pr. stykk. Prisen var det ingenting å si på, men det førte ikke til noe økt belegg.

Problemene med de synkende besøkstall var som nevnt ikke noe lokalt fenomen - det var en trend i tiden.

Produsenten på sin side prøvde å møte konkurransen med nye og mer eksperimentelle tiltak. Det var i denne tiden den tredimensjonale filmen ble lansert. Vi som er kommet til sjels år og alder husker den første forestilling som ble holdt i "gamlekinoen". Det var litt av et styr med utdeling av briller ved inngangen. Det ble med den ene forestillingen i Vennesla, utviklingen i filmproduksjonen gikk i en annen retning.

Fra "Fjøset" til "Storstua"

Når det gjaldt lokalitetene var "gamlekinoen" håpløst akterutseilt, og fikk i tidens løp mange økenavn, "Stallen" og "Fjøset" for å nevne et par av de mest brukte. Mot slutten av 1970-årene ble Samfunnshuset påbegynt og kinoen skulle flytte inn i nye lokaler. Før flyttingen fant sted, ble kinoens administrasjon tatt opp til vurdering. Berit Olsen var på det tidspunkt ansatt som kinosjef. Betingelsene ved ansettelsen var at stillingen skulle revurderes før den nye kinoen ble tatt i bruk. I oktober 1981 ble saken behandlet av formannskapet. Rådmannen, Anders Var, mente at stillingen kunne kombineres med kultursjefstillingen. Den kunne da opprettes som en hel stilling, i motsetning til tidligere 1/3 stilling. Det hele var avhengig av hvilket kommunalt utvalg som skulle ha ansvaret for driften av Samfunnshuset.

I kinostyret var det liten stemning for en slik løsning. De regnet med en betydelig utvidelse av kinodriften når de nye lokalene ble tatt i bruk. I tillegg til en utvidet ordinær drift ville virksomheten omfatte skolefilm, filmklubb, samt spesielle formiddagsvisninger. De foreslo samtidig at administrasjonen av Samfunnshuset kunne pålegges kinosjefen. Dermed ville vedkommende få en rekke nye oppgaver og kunne derfor opprettes som egen stilling. Det var svært optimistisk. Det førte imidlertid til at kinosjefen ble opprettet som en halv stilling, og det meldte seg fem søkere da den ble utlyst våren 1982. Som rimelig var, ble Berit Olsen, som hadde fungert som kinosjef, ansatt. Nå var alt klappet og klart til innflytting i Samfunnshuset, og med brask og bram ble de nye lokalene tatt i bruk den 19.09.82. Det ble holdt en lukket forestilling for inviterte gjester der den Oscarpris-omsuste filmen "Reeds" ble vist. Som seg hør og bør ved en slik anledning, ble det holdt taler i fleng. Alle hadde stor tro på en lys fremtid for Vennesla Kino. I en uttalelse til Dagbladet Sørlandet, ga daværende formann i kinostyret utløp for sin optimisme bl.a. på denne måten:

"Med to visninger fem dager i uken håper vi å nå nye besøksgrupper i tillegg til ungdommen."

Til å begynne med så det oppløftende ut. Høsten 1982, kort tid etter at kinoen var flyttet, kunne kinosjefen vise til stigende besøkstall og økte inntekter, men den gunstige veksten var kortvarig. Allerede året etter gikk utviklingen i negativ retning, og den ble ikke bedre i tiden som fulgte. Ved årsskifte 1985/86 kunne avisen Sørlandet opplyse om at kinoen hadde 6000 færre besøkende. Året før hadde kinoen en markant nedgang med totalt 14000 besøkende. Kommunen måtte derfor regne med et underskudd på 400-500 000 kroner.

Bydelskino

Da regnskapet ble gjort opp viste budsjettet et underskudd på kr. 394 000. Dette kunne naturligvis ikke politikerne akseptere, og allerede i forkant av årsoppgjøret ble det fremmet forslag om omlegging av driften. Kr.F. v/ Gudrun Fossheim fremsatte et forslag i fire punkter for formannskapet.

Det er de tre første som er mest interessante i denne forbindelsen. De lyder slik:

"Kinostyret bes utrede følgende alternative driftsformer:

1. Et utstrakt samarbeid med Kristiansand kinematografer, hvor eventuelt Vennesla kan fungere som bydelskino.

2. Undersøke muligheten for om noen foreninger som driver med kulturformidling, er interessert i å overta driften.

3. Redusere aktivitetene til et nivå som ligger innenfor de rammer som ligger i budsjettet."

Hvordan det ble reagert i kinostyret har det ikke vært mulig å bringe på det rene, men man må regne med at det førte til en omfattende debatt.

Punkt 3 i forslaget ville føre til nedbygging - med andre ord en styrt avvikling av den kommunale kinodriften i Vennesla.

Ved å gå inn for punkt 2 ville kinodriften i bygda være tilbake til utgangspunktet. Det var slik det hele begynte. Det var styret i Folkets Hus som begynte med filmfremvisning før det ble et privat foretak - ringen ville være sluttet. En annen side ved denne løsningen var at intensjonene som lå nedfelt i loven om kommunal kinodrift, langt på vei ville være eliminert. Den hadde som overordnet mål, gjennom de kommunale oppnevnte kinostyrene, å sikre et akseptabelt kvalitetsnivå.

Kanskje det var slike betenkeligheter som fikk Vennesla Kommune til å velge bydelsløsningen. I årene 1986/87 ble Vennesla Kino administrert av Kristiansand kinematografer. En annen og kanskje mer positiv side ved dette, var at bydelskinoen ble underlagt samme prioritering når det gjaldt tildeling av film som hovedkinoen. Repertoaret kunne bli mer attraktivt. Det førte likevel ikke til noen vesentlig stigning i besøkstallene, og ble av den grunn ingen suksess. Underskuddet ble redusert med 50%, men var fortsatt betydelig.

Kroken på døra?

Etter årsskiftet 1986/87 var avtalen oppe til revurdering. Fædrelandsvennen skriver:

"Vennesla formannskap har enstemmig vedtatt at man av budsjettmessige årsaker finner det nødvendig ikke å fornye kinoavtalen med Kristiansand kino.

Videre drift ved Vennesla kino fra og med 1. mars i år tillegges kulturkontoret i Vennesla, og inngår som en del av avdelingslederen for kultur sin faste oppgaver. Avdelingslederen vil bli ansvarlig for oppsyn og tilrettelegging av den faste kinodriften og repertoaransvar. Driften reduseres til en visningsdag pr. uke - søndag. Kinoen holder stengt 1. mai - 1. september av budsjettmessige grunner."

Nå så det virkelig mørkt ut. Driften var redusert til et absolutt minimum. Den var skåren inn til benet, og nye tiltak i samme retning ville føre til fullstendig avvikling.

Har kinoen en fremtid?

Det var dystre framtidsutsikter avdelingslederen, Alice Aas, fikk å arbeide under. Forutsetningen for fortsatt drift var betinget av økte inntekter, og den oppgaven så tilsynelatende håpløs ut. Først og fremst ble den generelle markedsføringen lagt om. Istedet for å annonsere i pressen, ble det lagt opp til et eget produsert kinoblad. Det var avgjort et steg i riktig retning. Bladet kunne bringe en bredere omtale av filmene, og bygdefolk fikk dette i sin egen postkasse. Nettopp på grunn av omtalene ble bladet lest. Dessuten ble man i god tid orientert om hvilke filmer som ville være på repertoaret i den nærmeste fremtid. I tillegg arbeidet avdelingslederen målbevisst for å nå andre seergrupper. I videoens tidsalder var det kanskje nødvendig å lære ungdommen og gå på kino? I den forbindelse ble barn på grunnskoletrinnet ønsket velkommen til ekskursjon hvor det ble vist film som var valgt ut av lærerne. Tiltakene førte til at besøkstallene økte betraktelig.

I 1991 hadde kinoen 5888 besøkende, i 1992 var tilsvarende tall 9308 - en vekst på 58%. "En liten, men aktiv kino", slo Fædrelandsvennen fast.

Som følge av det målbevisste arbeidet, fortsatte den positive utviklingen. I 1994 var den økonomiske situasjonen så gunstig at det kunne investeres i nytt lydanlegg. Som den første kinoen i landet kunne Vennesla kino ta i bruk det aller siste på markedet. Lydprosessoren gjør at lydeffekten er den samme hvor man enn sitter i salen. I den anledning fortalte avdelingsleder Alice Aas, at kinodriften viste positive tall. Den negative trenden var snudd og så ut til å ville vedvare.

Den siste knoppsetting er oppstartingen av kinoklubben for barn mellom 11 og 15 år. Den hadde for øvrig en spesiell tilblivelse. Det ble besluttet i et av de såkalte barnas kommunestyremøter å opprette en kinoklubb, og ved kommunal bistand ble vedtaket realisert. Klubben har jevnlig møter der det blir bestemt hvilke filmer som skal vises.

Kanskje dette er veien å gå - under alle omstendigheter er det interessen hos den oppvoksende slekt, og naturligvis kvaliteten på filmskaperne produkter, som avgjør om vår lokale kino skal ha en fremtid.

Kilder og litteratur:

Vennesla Kommune;
Utdrag av herredstyreprotokollene for 1915 og 1916
Sigurd Evensmo;
Det store tivoli. Film og kino i Norge
Gyldendal Norsk Forlag 1992
Jørgen Aas;
Venneslaposten nr. 19, mai 1954
Diverse avisclipp fra
Fædrelandsvennen og Dagbladet Sørlandet 1981 - 1995
Muntlige kilder;
Arne Eilertsen og Alice Aas

I 1986 overtok avdelingsleder Alice Aas kinodriften.

Kinoen fikk plass i den nye «Storstua», -samfunnshuset.

NOEN AV VÅRE STEDSNAVN

Av Trygve Jortveit

Med denne lille omtale av noen av våre stedsnavn håper jeg vi er igang med en "navnespalte" i årsskriftet vårt. Vi må på sikt lage ei bok om stedsnavna - men inntil da kan vi vel kose oss med noen av våre stedsnavn sånn på forskudd. Ikke vel?

De fleste stedsnavn er lette å tyde. Noen av navnene er imidlertid så gamle at ingen vet hva de betyr. Til og med ekspertene kan stå fast når opprinnelsen til et navn skal finnes. Når et navn har vært i bruk noen hundre år, kan det vanskelig unngås at det blir meir eller mindre endra. Ja, det blir titt endra til det ukjennelige.

Som dere kjenner til forklares navnet *Vennesla* med at elva eller *åa* svinger eller *vender* seg her slik at navnet *Vennesla* er dannet ut fra ordene *vende* og *å*. I et skinnbrev på Eikeland fra 1546 heter det at gården ligger i *wendislaa sogn* og at Sjur Bendictsens Wendislaa kjøpte gården Eikeland samme år. Seinere måter å skrive Vennesla har m.a. vært Wendisløff (1591), Wendislaa Sougen (1626), Wendesleff (1662), Wennesland Sogn (1804), Venneslands Sogn (1863) og Vennesla (1892).

Hvilket årstall de gikk over fra å bruke Vennesland til å bruke Vennesla har jeg ikke undersøkt. Men at der før århundreskiftet var stor uenighet i bygda om bruken av Vennesla ser en av dette brevet undertegnet av Askill Røskeland, og som sto gjengitt i Kristiansands Stiftstidende den 6.12.1892:

Vennesland - Vennesla

(Brev til "Kristiansands Stiftstidende")

*I et talrigt besøgt Møde her forleden udtalte Venneslands Ungdomslag, efter en livlig Diskussion, sig enstemmig for, paa alle mulige Maader at modarbeide Brugen af "Vennesla" som Sognavn. Endvidere besluttedes at indgaa til Herredsstyret med Anmodning om at virke for Sagen, navnlig ved at ingaa med en Forestilling til vedkommen-
de Departement.*

Som De ser, Hr. Redaktør, har vi Vendøler slet ikke meget tilovers for dette -sla, og jeg har den Tro, at De ikke har stort mere. Ved at tænke over Sagen, tror jeg, at hvert Menneske med god sund Sands vil finde og samstemme med de fleste af os Vendøler i, at det er noget elendigt Tøieri dette - sla. Tror nogen at det er historisk rigtigere at sige og skrive - sla, skal jeg be dem, ha mig saa mange Ganger undskyldt for, at jeg synes Opfinderne skylder os Beviset for denne Paastand.

Men er det for at skrive efter Udtalen, skal jeg faa Lov at oplyse at der er ligesaa mange om ikke flere der bruger sige Vennesland saa'n rent til hverdags. Og De kan være sikker paa, Hr. Redaktør, at herefter vil - sla bli brugt endnu mindre.

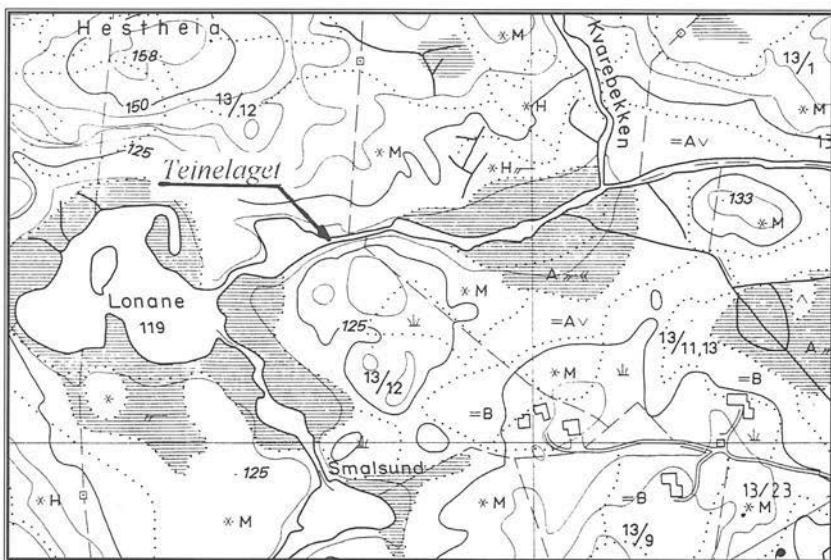
A.R.

At stedsnavn kan føre til sterk diskusjon har vi et ferskt eksempel på fra Egersund, der de ved folkeavstemning nylig gikk bort fra Eigersund og igjen over til Egersund. Denne ganga skal jeg ikke provosere noen men bare ta noen få eksempler fra bygda og skrive litt om dem. Jeg velger her å omtale navnene Teinelaget på Honnemyr, Slottshølen i Rugåna mellom Hagen og Granheim, Sønninga på Drivenes, Midtdagsskaret på Moseid, Hella i Otra rett ut for herredshuset, Midlødi på Vikeland og Skomagerfjellet eller Skomagertippen på Ravnås.

Teinelaget

Teinelaget ligger der Kvarebekken renner ut i Honnemyrlyonene. Av navnet skjønner vi at stedet ble brukt til å legge teiner for å fange aure som om høsten gikk opp i bekken for å gyte. Når de på Honnemyr brukte ordet teinelag om stedet, betyr det at de la flere teiner ved siden av hverandre. Honnemyrlyonene ble senket under krigen.

Før senkingen må stedet ifølge Tom Honnemyr, ha egnet seg ypperlig for dette teinefisket. Stedet lå på min bestefar Salve Jortveits eiendom. Som ung var jeg et par ganger med på å fange fisk der i gyte-tida. Men vi brukte garn.

Kart over Lonane med Teinelaget.

Slottshølen

Slottshølen er den store hølen i Rugåna mellom Hagen og Granheim. Under fløtinga om våren hopa laste seg gjerne opp her. Rolf Ruenes fortalte meg at de derfor måtte ha ekstra mannskap der under fløtinga. Hølen har nemlig et utløp der det er fullt av steiner som gjør det vanskelig å få lasta videre. Ordet slott kan komme av det hollandske ordet slot eller det middelhøytyske slotz som betyr lås, bom eller tillukket sted.

Hans i Hagen skriver i sin Rugånviser i 3. vers om blant annet Slotts-hølen:

I frå Omdal kom bjelkene lange,

de gjore vår fløyding så gal.

Så begynte me ti å samle

på skrape han eide Nils Val.

Slåshølen den blei full.

Fem gonge den da`en de skjedde

Nils Voreland kanta om kull.

Nils Val som eide "skrapet" som Han kaller lasta, hette egentlig Niels Wahl og var handelsmann i Kristiansand.

Sønninga

Sønninga ligger syd for Tor Sørensen gård på Drivenes. Ordet "et sund" kan i gammelnorsk bety flere ting. Det kan mellom annet bety svømmested, trangt sund mellom to land, fergested. Ordet "sunda" ble brukt om et sted hvor en lot husdyra svømme over. Sønninga er et sted der en drev husdyra på vannet for å få dem over.

Jeg stusset litt over betydningen av navnet tidligere. Kunne mengden av kreatur som skulle over elva fra Drivenes til Støa noen gang være så stor at de hadde et eget sted for den slags transport og kunne dette stedet være best egnet?

Da vannstanden i fjorden ble senket i sommer, så jeg straks at stedet var ypperlig til svømmested for kreaturet. Før elva ble demmet opp ved Hunsfos, mener jeg vannstanden måtte være omtrent som den var under sivaksjonen i sommer. Som dere ser av det bildet jeg tok under sivaksjonen, kunne kreaturen gå på det som nå er elvebunn til langt over halve fjorden.

*Fjorden utenfor Sønninga under krypsivaksjonen 1997. Støa rett over til venstre.
Kuleberget i bakgrunnen til høyre.
Foto : Trygve Jortveit*

Men var der behov for å drive kreatur over her for eksempel i forbindelse med fergetrafikken over elva her? Ved å stille meg det spørsmålet kom jeg til å tenke på fedriftene fra vest til øst. Før hadde de ikke transportutstyr for kreatur. Skulle kreatur flyttes over store avstander, måtte det gå selv. Der var større produksjon av såvel geit, sauer og storfe i vest enn det markedet der kunne absorbere.

Derfor var der kreaturhandlere som kjøpte opp levende dyr og drev dem over dal og hei mot øst til markedene der. Kunne noen av disse fedriftene komme over Drivenesheia og fortsette over fjorden og så videre til Birkenes, Landvik, Grimstad og Arendal?

Jeg drøftet dette med Gunnuf Drivenes og han kunne fortelle meg mye om fedriftene. Helt til langt ut i 1930-årene hadde driftekarene kommet med driftene over heiene vestfra. Så overnattet de gjerne på Drivenes før de ble satt over til Støa med ferge. Gunnuf var ikke i tvil om at de før elva ble demmet opp, bare drev dyrene på vann i Sønninga og lot dem svømme over til Støa. Gunnuf nevnte navn og heimsted for flere driftekarer. Ja, det var så interessant at jeg hadde lyst til å skrive mer om det i vårt årsskrift. Vi ble enige om å prøve å få til noe mere om emnet i neste årsskrift.

Middagsskaret

Heia rett opp for menighetshuset på Moseidmonen heter Middags-skarheia. På toppen av heia er der et skar som sees fra Moseidgårdene. Sola står i dette skaret kl. 12.00. Derfor heiter skaret Middagsskaret.

Hella

På et gammelt kart fant jeg for mange år siden navnet *Hellen* eller sagt på dagens måte - *Hella*. Hella var en liten flat holme som lå like nedenfor Kaninøya. Holmen er nå under vann. Før vi fikk stemmen ved Helvedesfossen, stakk den ved normal vannføring litt opp over vannflata. Hella er nær sirkelforma og ca. 20 meter i diameter. Kartet Hella er tegnet inn på, er ikke datert. Det er fra tiden før Setesdalesba-nen med sidesporet inn til Hunsfos ble bygget - altså før ca. 1892-94.

I sommer da vannstanden i elva ble senket i forbindelse med kryp-sivaksjonen, kom Hella tilsyne. Jeg tok noen bilder av den. På bildet jeg har ser en også restene av en av stem som i sin tid ble bygd opp for å lede vannet ned til fabrikken - altså ned i kanalen der tømmeret til fabrikken ble ledet.

Hella sett fra Stemmane på Hunsfos. Bildet er tatt ved laveste vannstand under krypsivaksjonen sommeren 1997. Foto: Trygve Jortveit

Midlødi

Dette er navnet på en av husmannsplassene under Vigeland. Huset der eies idag av Finn Ole Eliassen som driver listhøvleri m.v. der. Min olderfar, Hans Sørensen, som kom fra Verkeli og var sagmester på Vigeland, bodde der, og min bestefar Tønnes Hansen voks opp der. Bestefar ble kalt for Hans Midlødi.

Navnet Midlødi stammer fra Sveits. Det kom til Vigeland gjennom Casper Wild som kom fra et sted i Sveits som het Midlødi. Ifølge ei sveitsisk dame jeg kjenner fra arbeidet i Landvik Historielag, er Midlødi et navn som blir brukt for ei sæter som ligger sånn midt oppe i en fjelldal. Slike sætre kunne tas i bruk noe tidligere på sommeren enn sætrene som lå høyere oppe og lengere inn i fjellet.

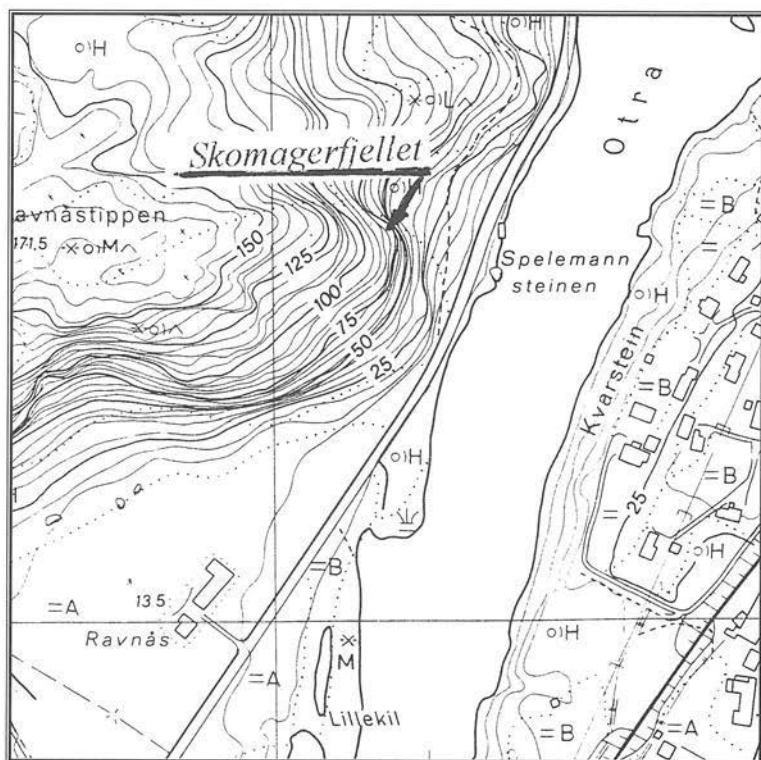
Også i Norge finner en samme ordning der bøndene for å få dyrene tidlig til fjells, enkelte steder har ei sæter som ligger lavere enn den andre.

Ser en på plasseringen av plassen Midlødi i forhold til de øvrige husmannsplassene på Vigeland, så ser en at herr Wild må ha hatt visse heimlige forhold i tankene da han ga plassen navnet Midlødi. Blant husmannsplassene på Vigeland ligger Midlødi sånn midt oppe i klynga. Men så var det det med høydeforskjellene i forhold til Sveits da...

Skomagerfjellet eller Skomagertippen

Dette stedet er ligger på bruksnr. 5 på Ravnås og er den spisse delen av Ravnåstippen som ligger like opp for Spelemannsteinen. I en navneinnsamling som ble utført via skolene i Vennesla i 1934, skriver Anders O. Kvarstein om stedet og navnet:

Skomakerfjellet (eit spisst bratt fjell). Der går et sagn om hvorledes Skomakerfjellet fikk sitt navn: Det var en skomaker som på et eller annet vis hadde forbrutt sig imot loven. Så blev han dømt til å sitte på toppen av det bratte fjellet og sy et par sko. Kunde han det var han fri. Da skomakeren næsten var ferdig med skoene, mistet han sylen. Den falt nerfor fjellet, og skomakeren bøide sig fram etter sylen, men han mistet fotfestet, og falt ner i uren nerenfor, og slo sig ihjel. Siden blev det fjellet kalt Skomakerfjellet.

Kart over Ravnås med Somakerfjellet

Jørgen Aas har kalt dette fjellet for Skomakertippen og det er kanskje naturlig i og med at fjellet ellers der har endelsen -tippen. Her har jeg bare gjengitt det Anders O. Kvarstein har skrevet. Så får det stå opp til folk der ute og si sitt.

He dykken kjdkken heime 'os dykken?

*Historielagets dialektspalte
redigert av
Olav og Trygve Jortveit.*

Her kjem ei ny språkspalte, den femte i rekka. Denne gongen er utvalet teke frå ord som begynner med bokstavane g og h.

'Honsfåssfilt' er emnet som blir teke opp i språkprøva. Når tørkefilten var utsliten og ikkje lenger kunne gjere si teneste i papirproduksjonen på Hunsfoss, fekk arbeidarane dele han seg imellom for å nytte han til mangt anna. Trygve skriv om dette.

Olav har skrive innleiinga her og utført arbeidet med sjølvordlista.

Føremålet med ordsamlinga og språkspaltene kan ein setje opp under fleire punkt:

1. Det er viktig å få ned på papiret det som er særmerkt for dialekten vår slik at me har betre høve til å lære han å kjenne i utvikling og i samanhengar med grannedialektane, med normal-norsk og med andre språk.

2. Presset frå anglo-amerikansk språk og andre prestisjetunge vestlege språk er velkjent. Me skaper stødige motvekt mot denne påverknaden ved å skaffe oss breiast og djupast mogeleg kunnskap om vårt eige mål både lokalt og nasjonalt.

3. Vennesladialekten er etter kvart blitt kjend vidt omkring, ikkje minst ved at Vennesla-meteorologen Kristen Gislefoss er fri nok til å nytte han når han melder vêret i radio og på fjernsyn.

Den allmenne interessa for dialekten har ført til at venndølane ikkje lenger knotar som før, men er tryggare på sin eigen talemåte. Og dialekten er lett å kjenne igjen. Han gjev identitet.

4. Det er elles svært vesentleg at språkspalta gjev underhaldning og skaffar lesaren gode glimt frå dagleglivet i heimbygda vår "føritia" og i dag.

Ordliste for Vennesla (framhald).

Av Olav Jortveit

Kommentarar til ordsamlinga:

Bruk av hermeteikn ("gåsaug").

Enkelte av døma i ordlista er sette i "gåsaug" for å vise at ein her har med beinveges tale frå eitt menneske til eit anna å gjere.

Diftongen åo.

Dei undersøkingane Astri Jortveit Horn har gjort i hovudoppgåva si om Vennesla-målet, viser at det fyrst og fremst er den eldre generasjonen venndølar som framleis bruker diftonglyden åo. Me finn han i ord der normalmålet har lang o-lyd: *stasjåon, hallåo, skåoane, båor, ståol, gåo, måoro*. Astri Jortveit Horn syner au i oppgåva si at diftonglyden ikkje kan reknast som ein sjølvstendig diftong på line med *ei, au, øy* m.fl., men nemner han som ein variant av lang o-lyd.

Gald - gallflad.

'Gald' el. 'gall' har m.a. tydinga '*grunn el. plass som er hardtrampa*'. Aasen forklarar det slik i ordboka si: "-- haard Grund eller Sted, hvor Jorden er bleven fast sammentrampet ved idelig Betrædelse; saaledes ogsaa: en optraadt Plass i Sneen".

Om '*gall*' er eit ord som er i bruk i Vennesla-dialekten med denne

tydinga i dag, kjenner eg ikkje til. Men ettersom det finst som ledd i eit av våre godt kjende dialektord, har det truleg vore i vanleg bruk hos oss tidlegare. 'Gall' er her altså nytta som eit forsterkingsledd og gjev oss eit klart og malande bilde av kor flat t.d. vedkomande gutunge er tenkt å bli som ein annan gutunge trugar med å denge opp.

Dei "blaude" konsonantane.

Vennesla-dialekten høyrer til målområdet som har "blaude" konsonantar. Dette området strekker seg heilt frå Arendal i aust til Karmøy nord for Boknafjorden i vest. Og særleg i den vestlege delen av Vest-Agder og i Rogaland er "blaude" konsonantar typiske målmerke for dialektane eit godt stykke inn i landet.

Til vanleg er det dei stemte bokstavlydane *b*, *d* og *g* som har nemninga 'dei "blaude" konsonantane'. Me finn dei i visse stillingar i ord der vanleg norsk har dei tilsvarande ustemte bokstavlydane *p*, *t* og *k*:

1. - i innlyd når dei kjem mellom to vokalar eller mellom vokal og diftong: *gabe*, *made*, *bage*, *steige*, *nauden*, *brøyde*.
2. - i utlyd etter vokal eller diftong: *skåb*, *tud*, *rig*, *graud*, *beid*, *krøyb*.

Som regel er vokalen el. diftongen framføre den "blaude" konsonanten lang medan konsonanten sjølv er kort i desse høva.

Unnatak har me likevel i ord som '*kjødd*' (kjøtt), '*nødde*' (nøtter), '*tyddeber*' (tyttebær) og '*abbelsin*' (appelsin).

Me finn au "blaude" konsonantar i innlyd mellom vokal og stemt konsonant. Dette gjeld fyrst og fremst i ordformer som er avleidde av ord som frå før har "blaude" konsonantar:

nauden - *naudne*

styben - *stybne*

bag - *bagre* (i *bagre række*).

Men dersom den omtalte konsonanten kjem mellom vokal og den ustemte konsonanten t i bøyingsending, vil han sjølv hardne til ustemt konsonantlyd:

tabe - tapte

bage - bakte

rig - rikt

Graud - grød.

'Graud' er eit svært gammalt ord som har grunntydinga si frå gresk. Ordet er i slekt med ei rekke ord med tyding '*oppmalt eller knust masse*': grus, grums, grut, grjot.

Håmmår.

Opphавеleg tyding av ordet er 'stein' som var den fyrste bankereiskapen menneska nytta seg av. Me brukar framleis 'hamar' i namn på markerte og framståande fjell (fjellhamrar).

Er "Ulsommåren" ved Drivenesgardane eit slikt hamar-fjell ("Ulfshåmmåren"?)?

Utdrag på bokstavane g og h.

Forkortingar:

s = substantiv, v = verb, adj = adjektiv, adv = adverb, m = makulium (hankjønn), f = femininum (hokjønn), n = nøytrum (inkjekjønn), bm = bokmål, da = dansk, eng = engelsk, norr = norrønt (gammalnorsk), ty = tysk, sv = svensk, lat = latinsk, Aasen = Ivar Aasen.

Staving som har hovudtrykket i eit ord, er understrekt.

gabe (v) - gape, skrike, rope, halde munnen open (Aasen: gapa, norr: gapa).

Døme: "Hå æ de du gabe og skrige fårr?"

Hos tannlægen må du gabe høgt og længe.

gallflad (adj) - så flat som gald (Sjå eigen kommentar om ordet 'gald' lenger framme!).

Døme: "Pass dæ! Ellårs slær æ dæ gallflad!"

Han lå gallflad ett 'o. (Om ein som spring etter ei jente han likar godt).

gams (s,f) - det å vere langt borte i tankane, tankeløyse, sanseløyse, distraksjon.

Døme: I gamsa jekk 'an rætt måod et tre.

Han sidde og ede i gamsa. D'æ dærfårr 'an æ så feid.

glane (v) - glo, glåpe, stire med store auge mot ein og same staden fordi du er svært og respektlaust nysgjerrig.

Døme: "Hå æ de du glan' ette? En skolle tru du ikkje hadde sett fålk før!"

glaning - folkeleg og litt vulgært uttrykk for andlet el. (s,f) ansikt.

Døme: Åola fekk sæ ein midt i glaninga.

- glatte
(s,f) - glatt føre, holkeføre.
Døme: Han datt så lang 'an va på glatta.
- glogg
(adv) - heilt, fullstendig (Blir brukt i bestemt uttrykk).
Døme: "De va så måoro at æ hålt på å læ mæ glogg i hæl."
- gløyme (v) - ikkje kome i hug, motsett av 'å minnast' (norr: gleyma, Aasen: gløyma).
Døme: - "Æ du fæl te å gløyme?"
- "Ja, æ gløyme både de eine og de andre.
D'æ ei plage!"
Merk orda 'gløymsken' og 'gløymebåga'.
- glåbe (v) - glo, glane, stire med open munn og store auge
Aasen: glopa).
Døme: Rålf ståo og glåpte mæ ståore aue på dei tåo føllingane som slåst.
Sjå kommentar om dei "blaude" konsonantane lenger framme!
- glåbur - ur med svære steinar som dannar store hol og opningar (glop) inngjennom (Aasen: Glopurd).
Døme: Mæ Mørkekjærr på Venneslaheia æ dær ei ståor glåbur.
- glåo (s,f) - glo, kol som brenn utan loge (Aasen: Glod, norr: glod).
Ordet har ei spesiell bøyning i Vennesla-målet:
ei glåo - glåoa - glønne - glønnane.
Døme: D'æ godt mæ fisk som æ steikt på glåoa.
Me grave fram glønnane i åmnen mæ ei glåorage.

- graud**
(s,m) - graut (Aasen: graut, norr: grautr, sv: gröt).
Mange venndølar brukar også forma 'grød' som er dansk form.
Døme: Dei hadde allti graud på frædda'ane, som regel risengrynsgraud ellår havregraud.
Sjå eigen kommentar!
- grause** (v) - knuse, male i stykker.
Ordet høyrer fyrst og fremst heime på Agder.
'Graise' er i nær slekt med ordet 'grus'.
Døme: Småbånnane vil helst ha potetsane graust og blanna sammen mæ sausen nå dei ede midda.
- grele**
(s,f) - stripe av støv og skit, t.d. i ansiktet (Aasen: Græla).
Døme: Gudongen va foll a grele i fjæse då 'an ændeli hadde fått tørka tårane.
- grepa**
(adj og adv) - 1. Greisleg og real, ordentleg
2. svært, veldig, realt
Døme: 1. Per æ ein grepa kar!
2. Han æ grepa grei! De va grepa jårt!
- grine** (v)
(grine-
grein-
grene) - gråte, sutre (Aasen: grina, norr: grína).
Døme: Ho grein så tårane trilla.
"Hå æ de du grine fårr?" spurte måora.
Merknad:
I Vennesla-målet erstattar 'grine' nær sagt fullt ut ordet 'gråte' som derfor eigentleg er litt "framandt" for målet vårt.
'Grine' har heller ikkje tydinga 'fordreie ansiktet' hos oss, slik den vanlege tydinga er i austnorsk.

- gromsa
(adj) - uklar, urein, grumset, full av uvedkomande partiklar.
Døme: Vanne nerenfårr fabrikkane va så gromsa at de va livsfarli å drikke de.
- gronne - stad i eit vatn der det er liten avstand mellom (s,f) vassyta og botnen, grunne (norr: grunn).
Døme: Dei fekk mest fisk då dei setta gånane ifrå ænnen a gronna og nerøve mårbakken.
- grøe (s,f) 1. - groe, spire, blad som veks fram frå poteter og andre grønsaker når vårvarmen kjem (Aasen: Groe, norr: grodi).
Døme: Me pele allti grøane a potetsane om våren.
2. - tidleg grasvekst (Aasen: Gror, norr: gródr).
Døme: De æ fint fårr kgyrane å kåmme ud i grøa tili i mai.
- grøesmag
(s,m) - spesiell smak som kan kome i mjølka når kyrne et den fyrste grasveksten om våren.
- grøevêr
(s,n) - godt vêr for plantevekster med ideell blanding av sol, varme og regn.
- græsseli
(adj og adv) - 1. grysjeleg, grueleg, fælsleg, forferdeleg.
2. svært, veldig.
(Aasen: grysjeleg, eng: grisly, ty: grauslich).
Ordet heng au saman med det meir allment kjende 'grøsse'.
Døme:
1. "Æ he hatt ein græsseli da' på jåbben i da'!"
2. Dei hadde de græsseli måoro på festen om kvellen.
De jekk græsseli fårt på kjælke nerøve bakkane.

- gåd (s,n) - fiskeyngel, kot (Aasen: Gaatt).
Døme: Gudongane fanga gåd a aure i elva og bar dei te småvann innpå heia.
- gålaus (adj) - tankelaus, som ikkje går (legg merke til) det som hender omkring ein (Aasen: gaalaus, norr: gálauss).
Døme: "Æ he blitt så gålaus i de siste. Æ merk' æ bjønn' å bli gammel."
- gålva (adj og adv) - veldig, diger, ovstor, golveleg.
Døme: Per va ei gålva kjæmpe.
 Han va gålva stærk.
- gån (s,n) - garn, fiskegarn (Aasen: Garn, norr: garn).
Døme: Dei fiska møte mæ gån i Venneslafjåoren føritia.
 Ollgån je dei varmaste såkkane.
- gåodåi (adj) - som har sterk medkjensle, medynksam, goddåig (Aasen: goddaaig).
Døme: Jåon æ et gåodåi menneske.
- gårpe (v) - rape, garpe (el.gurpe), sleppe utatt luft som har samla seg i magesekk og matrøyr (Aasen: garpa).
Døme: Tore gårpa længe og indårli då 'an va færi mæ øle.
- gårråden (adj) - gjennomrøten (Aasen: gorrøten).
Døme: "Æ finn' ikkj' ei einaste potets me kan bruge. Dei æ gårrådne all' ihåb!"
Merknad:
 Det finst fleire ord der 'gårr-' er nytta som førestaving som skal forsterke uttrykket, t.d. i gårrblaud, gårrga len, gårr nauden, gårrstygg, gårrknegen, gårrslamp. 'Gårr' (= 'gor' el. 'gørr') som sjølvstendig substantiv tyder 'gjørme', 'søle', 'magevelling'.

hal (adj)	- halv, som utgjør den eine av dei to like store delane som noko kan delast i (norr. halfr). <u>Døme:</u> "Vil du ha ein hal abbelsin a mæ?" Hale bygda va mæ i tåge 17.mai.
harli (adj)	- nifs, uhyggeleg, skummel, fæl, hardleg (Aasen: hardleg, norr: hardligr). <u>Døme:</u> D'æ harli å gå aleine jænnom skauen ett' at de he blitt mørt. "D'æ et harli lass du he dær, de hølle ju på å tippe!"
harpeis (s,m)	- harpiks, væske som tyt ut av sår i borken på gran og furu, kvæ (Aasen: Harpeiss). Til grunn for ordet ligg ty 'Harz' = 'kvæ' og lat 'pix' = 'bek'. <u>Døme:</u> Føritia brugte me harpeis på såre så de ikkje skolle sette sæ vondt i de.
haue (s,n)	- hovud (norr: hofud). <u>Døme:</u> "D'æ godt haue på dæn guden!"
hauekråge (s,f)	- det å stupe kråke, kollbytte. <u>Døme:</u> D'æ måoro fårr ongane å stube hauekråga nerøve bakkane.
hauestops (adv)	- brått, utan å tenke seg om, uventa, med hovudet føre, hovudstups (Aasen: hovudstup, norr: fara hofudsteypa). <u>Døme:</u> Pedår får hauestops nerøve trappane og slåo sæ nesten i hæl. Ho kām hauestops øve gudongen mæns 'an råoda ette pænge i veska hosses. Finn kām hauestops på at de va i da' han skolle te tannlægen.

hauebråd
(s,n) - grubling, intens tankeverksemd (Aasen: hovudbrot).
Døme: "D'æ altfårr møe hauebråd fårr mæ å finne ud a
de spørsmåle."

hausen
(adj) - som tåler mykje, hardbalen (jf. norr. hauss =
skalle, hovud).
Døme: Tore æ så hausen at 'an tåle de utrulie.

hauste
(v) - rope på ein som er langt borte, rope 'hau' (Aasen:
høysta).
'Høyste' el. 'hoiste' er au brukte i Vennesla. Alle
tri orda er lydord.
Døme: "Hør, d'æ none som hauste på hi sia. Dei vil
væl øve."

heljeli
(adj
adv) - fælsleg, ofseleg, veldig (Aasen: heljarleg, norr: og
heljarligr).
Døme: "De va et heljeli vêr å vere ude i. De va mæ
naua æ kâam fram."
Bilane kjøre heljeli fårt nå om da'en.

helle(s,f) - helde, fotband, reip som blir bunde om frambeina
på dyr, særleg hestar, slik at dei må hoppe av garde
med samla bein. Dette blir gjort for at dei skal
vere lette å fange inn igjen når dei har vore
sleppte på beite. Ordet heng saman med verbet
'halde' (Aasen: Helda, da: hilde, sv: hålla).

Ordet finn me att i uttrykket 'hoppe i hella' som me
dreiv mykje med då me var born, og som tyder å hop
pe så langt som råd med samla bein og utan å ta
springfart. I idretts-språket heiter det 'å hoppe stille
lengde'.

Gunnuf Drivenes fortel at når dei slo høy ved Gustavs Eldhus ved Drivenesvannet, sette dei helde på hesten og sleppte han laus når arbeidsøkta var omme. Men denne helda var laga av eit stutt lekke med ein ring i kvar ende som kunne låsast rundt føtene til hesten. Helda fekk dei kjøpt ferdiglaga, og ho hadde den fordel at ho skrangla lydt slik at det var lett å finne hesten om han hadde teke vegen bort i skogen. Minstebroren, "Todden", som då var ein liten gutunge, hadde ein gong teke av garde på eiga hand slik at foreldra ikkje kunne finne han. Men heldigvis hadde han drege med seg ei av desse heldene, og skranglinga av den hjelpte til at guten kom til rettes.

hellså - elles (bm: ellers).
(adv) Døme: "Me må jårr færi arbeie i da', hellså kan me 'kje dra på fisketur i måra tili."

(hin)-hi - den/det/dei andre (norr: hinn).
(hitt-
hine) Merknad:
Me har her med eit *peikande pronomen* å gjere som er i vanleg bruk både i skrift og tale. Men i Vennesla-målet bruker me på ein naturleg måte bare hokjønns forma 'hi', og det bare i uttrykket 'på hi sia' = 'på andre sida av elva'. Derfor er formene *hin, hitt, hine* sette i parentes. I staden bruker me *dæn/de/dei andre*.
Døme: "Bli du mæ øve på hi sia?"

hitt - bort (til), hen (til), (til) ein annan stad enn
(adv) der ein sjølv er.
Ordet har i Vennesla-målet motsett tyding av 'hit' = 'til denne staden'.
Døme: "Me te ein tur hitt te Åola og fær åss ein prat."

hittårst - inst, lengst borte.
(adj og Døme: "Du fære dæn hittårste ståolen, dær hitte mæ
adv, sia Gyro. Då bli du siddanes hittårst a heile
superl) ongdomsflåkken." (dær hitte = der borte)

<u>hyste</u> (v)	- hive ein ting opp i lufta og take han att, hyste. <u>Døme:</u> Jæntongane tykte de va så gøy å hyste ball. De va et spel som dei kunne hâlle på mæ heile da'ane.
hør (s,f)	- skulder, aksel, herd (Aasen: Herd, norr: herdr). <u>Døme:</u> Snikkåren bere matrialan på høra.
<u>høresjinn</u> (s,n)	- Skinn til å kaste over herdane i dårleg vêr. Midt på skinnet var det skore ut eit hol til å smyge hovudet gjennom (Aasen: Herdaskinn). <u>Døme:</u> Jåon fekk lånt høresjinne te Bestefar fårde de reinte fælt då 'an skolle hænte kjyrane heim.
hæn (adv)	- bort (til), av stad (Aasen: hen). <u>Døme:</u> "Æ ska hæn te Nils og låne båden. Æ ska ud å fiske mæ sjeia."
<u>hæra</u> el. <u>hærane</u> (adv)	- her, på denne staden (Aasen: her, norr: hér). Merknad: 'Dæra' el. 'dærane' er tilsvarande grammatiske former med tydinga 'der', 'på den staden der borte'. <u>Døme:</u> "Jåon,æ de møe blåbber hos dykken dæra(ne)? - Kåm hellår hæn te åss. Hæra(ne) æ de veldi møe!"
<u>hærli</u> (adv)	- temmeleg, ganske, ikkje så reint lite (Aasen: hardla, herlege, norr: hardla). <u>Døme:</u> "De va hærli møe fålk i kjørka i da." "D'æ hærli længe sia æ så dæ sist."
hå (pron og adv)	- 1. kva, kva for (Aasen: haa, kvat, norr: hvat). 2. kor (Aasen: kor, norr: hvar, bm: hvor). <u>Døme:</u> 1. "Hå he du dær?" "Hå ti' kjæme du?" 2. "Hå gammel æ du?" "Hå jænge du hænne?"

håg (s,m)	- hug (Aasen: Hug, norr: húgr, sv: håg, da: hu). <u>Merknad:</u> ordet blir fyrst og fremst brukt i uttrykket 'kåmme i håg'. <u>Døme:</u> Han kām 'kje i håg at de va jebursda'en te kâna før seint på kvellen.
håga	- som har lyst til (hug til), begjærleg, lysten, som er kjønnsleg opphissa (Aasen: hugad, norr: hugadr). <u>Døme:</u> "Æ æ så håga på no' kjesk i kvell!" "Du kan då se at kjyra æ håga og må te studen!"
hålle (v) (hålle- hølle- hålt- hålt)	- halde (Aasen: halda, norr: halda, bm: holde). <u>Døme:</u> Tåone hølle sæ godt! Pedår konn' ikkje hålle sæ, han måtte smage på kaga mæ éi gång. De hadde hålt opp mæ å reine. "Hå æ de du hølle på mæ?"
håmmår (s,m)	- hamar, fjellhamar, bankereiskap til m.a. å spikre med (Aasen: Hamar, norr: hamarr). <u>Døme:</u> "Je mæ håmmåren så æ fær slått i dønnæ spigåren!" Sjå eigen merknad!
hånk (s,f)	- hank, handtak på ein kopp, ei gryte, ei mugge osv. (Aasen: Honk, norr: honk). <u>Døme:</u> Kåppen datt i gålve så hånka jekk a.
hånnstein	- hjørnestein i grunnmuren på eit hus, hornstein (s,m) (Aasen: Hornstein, norr: hornsteinn). <u>Døme:</u> De jelle om å få støddie hånnsteine nå du lage gronnmur a ståor stein.

- håodevann - godlukande "vatn" som kvinnene dynkar seg med, parfyme.
Døme: Ho dynka sæ allti mæ håodevann bag øyrane før 'o jekk ud om lørdaskvellane.
- hålj (s,f) - stor mengd, hop, haug, horg (Aasen: Horg, norr: horgr).
Døme: De ståo ei heil hålj mæ fålk og vænta på å kåmme inn på kjinoen.
- håsta (adv) - nesten for (mykje), helst, vel, temmeleg, ganske (Aasen: hoste, norr: hølzti, helzti).
Døme: "Dettæ blei håsta møe a de gåoe!"

HONSFÅSSFILT

Av Trygve Jortveit

Litt om filt

Denna gånge ska æ fårtele om honsfåssfilt. Hå æ honsfåssfilt får noe? vil kansje none spør sæ.

Før i tia , sånn i tia frå papirfabrikken kom igang på Honsøya å fram te ei stonn ette siste krig, kjænte dei fleste i Vennesla te hå honsfåssfilt va får noe. Nå æ`de bare honsfåssarbeidåre å eldre venndøle som vett hå honsfåssfilt æ. Honsfåssfilt va te ståor hjelp får fålk både te klæe, sængklæe å sånno i dei vanskelie tiane me hadde før. Før me som kansje he blitt onnfanga mellom tåo honsfåssfilte, jænge i grava, tykk`æ me sjylle oss sjæl å våre ettårkåmmåre å få ner litt på papire om detta filtfenomene i Vennesla.

Begrebe honsfåssfilt kām te Vennesla mæ papirmasjinane. Alle som kan noe om masjinell papirproduksjåon, vett at papirmassa innehølle sirka 96 - 97 % vann då`o kjæm inn i papirmasjinen . Møe a vane bli silt frå i det me kalle virepartie. Papire ellår papirbanen bli derette ført øve i de såkalte presspartie dær ein del vann bli pressa ud. Ette presspartie he me tørkepartie dær papire bli tørka på sylindåre som bli varma opp mæ damp som kjæm frå fyrhuse. D`æ i denna prosessen me bruge filt - både te å føre papirbanen framøve å te å før`an inn måod dei varme sylindrane. Alt ette hå henne filtane bli brukt he dei sitt navn: I presspartie kalles filtane præssfilte å i tørkepartie tørkefilte. Me som æ eldre, huske alle finnen som jåbba på Honsfåss, som allti sa "dørkebilt" te tørkefilt. Alt ette hå henne i masjinen filten bli brukt (får å seie de ænkelt), så bruge me au navnane åvårfilt å onnårfilt.

I tillegg te dei nævnte filtane va dær ein filt dei kalte får masjångfilt i Vennesla . Den filten blei på gamle papirmasjine trædd udenpå øvevalsen i gusken, som ståe lige ette virepartie. Gusken blei brukt te å

præsse vann ud a massa mæ. Masjångfilten så ud som ein filtslange dær filten va sirka ein sentimetår kjokk. Denna filtslangen ellår moffa bli på fransk kalt fårr manchon å hos åss i Vennesla fårr masjång.

Tiliåre blei præssfiltane veft a oll mens tørkefiltane kunne bli veft a oll ellår bomoll. Ja, i ein periode va dær tørkefilte som va a bomoll mæ iverft asbest på dæn sia som vændte måod tørkesylindåren. De æ egentli harli å tænke på de nå nå me vett at asbest æ veldi kræftframkallanes. Nå bruge dei visst bare syntetiske fibre i filtane.

Dei tyngste ollfiltane kunne vere gålva tonge - ja heilt opp i 2,5 kg pr. kvadratmetår. Filtane va som regel veft mæ solid rønning å mæ lausåre ollgån i innslage. Dei blei dærfår håsta ettårtrakta blant fålk i Vennesla. De va helst dæn brukte filten fålk fekk. Den ubrukte filten va ju veldi fin, men den kām i liden grad ud på bygda. Kom ubrukt filt ud, va det helst i fårm a ræste ellår såkalte rims som va lange ræmse som blei klypt a filten viss `an va fårr brei te masjinen. De hændte au at dei som hadde mæ innkjøb a filte å jårr, fekk filt i gave frå filtfabrikkane.

Hå fålk brukte filt te.

Dæn mest ettårtrakta filten på Honsfåss va filten i 2.pressa på tåoåren (PM2). Dæn va a rein oll å va tønn å gåo - omtrænt som et ollteppe. Han veide bare 700 gram pr. kvadratmetår. Farven va kvid mæ et lide gulskjær i - omtrænt som farven på ein isbjønn. Dæn filten va så populær at dei som bestelt`an sa at dei va nødt te å ha `an ekstra brei fårr å få `an på masjinen. På dæn måden fekk dei ei brei rims som dei kunne je te fålk.

Åh, fålk va veldi håga på filte frå tåoårens 2. præss. Dei brukt`an te ollteppe. Filten blei aldri brukt meir enn 14 dae i masjinen. Då blei`an skjifta ud mæ ny. Dærfårr va d` ikkje småtter i mæ filt som kām på bygda å blei te ollteppe. Då mamma lagte ollteppe a dæn filten, så husk` æ ho klypt`an opp i passelie teppe som ho hekla ront kantane så dei ikkje skolle rakne. Mange a åss venndøle som æ litt opp` i årane he nok blitt

onnfanga mellom tåo filte frå 2. pressa på tåoåren. Ja, æ tykke de æ rart at ikkje de lokte litt papirmasse a åss.

Me he ennå et sånt teppe ligganes. Dei siste årane brukte me det på hytta som teppe fårr honnen. Nå he me vaska de å lagt de på øvstelåfte i håb om at de ei gång kan havne på et museum blant ei samling a ting som vise noe om åssen me i Vennesla he levd ette me kåm inn i industrialåren.

Rimsen frå præssfiltane på tåoåren blei titt hekla sammen te ollteppe. Mest brukt blei `an ligevæl te å lage liv ellår livstykke a. De æ sant som Bård Joreid sa te mæ då me snakka om detta: " Dæ`kje mange i Vennesla som ikkje he brukt filtliv a rims". Får dykke som æ onge kan æ fårtele at liv va et breit tøyestykke me hadde rundt live. De blei hekla rundt kantane på stykke - både oppe å nere. På ryggen va dær sydd sele som me tåo øve akslane å festa i knappe i øvre kant framme på stykke. Øve hvært lår framme va dær ein knapp te å feste springbannane (strømpestrikkane) i. De va`kje så lett å få strømpane ellår såkkane te å hålle sæ stramme på den måden. Dei sei jønne ne litt. De kalte me fårr såkkeseg.

Livstykke tegnet av Sigurd Gundersen 1997

*«Filtliv og sokkeseg».
Oddbjørn Jensen (t.h.).
og Trygve Jortveit ca. 1940.
Foto: Arne Jortveit*

Pottis tegnet av Sigurd Gundersen 1997

No` ant fålk brukte den fine rimsen te va pottis. Pottis va ei fil-trømse som va 8-10 sentimeter brei å nokså lang. Dei blei helst brukt om vintåren te å hålle snø å kulde vekk i frå leggane. Dei blei festa øve fettlerstøvlane å vikla rundt leggen te opp onne knee dær dei som regel blei festa mæ ei sikkresnål. Navne pottis kjæm a hindustani putti å bety bind. Pottis (pottees) blei rundt århondresjifte brukt te sport. Soldatane brukte au pottis - noe me kan se a krigsbilde frå 1. verdenskrig. Hær i Vennesla va pottis i brug fram te sånn 1945-46.

Filten frå 2. præssa på PM2 blei brukt te mange andre ting au. De vil føre te alt fårr møe hauebråd fårr mæ å finne ud a alt de. Æ vil bare hær nævne at a de `an va så mjug, blei `an brukt te løyårt (blei brukt te å ha udenpå bleiane), reive , barneteppe å andre ting te dei minste.

Honsfåssfilten blei brukt te mange andre klæe au - både fårr våksne å bann. Onnår krigen, då æ va liden, kunne me gudane ha bokse a filt å jentane kåbe. Filten blei då jønne farva . Slig æ husk`de, så va det none rækti gåoe klæe. De mæ farving kunne fårræsten vere så som så. De blei mæ færtalt at ein a honsfåssarbeidårane kâm på arbei ein mårra å va illrø ette et ollteppe a filt dei hadde farva rø mæ farve frå Honsfåss. De same sjeedde fårr et ektepar i Måonane. Fårr å sette farve på tilværelsen, hadde kâna sydd ei onnårbokse a filt te mannen. Nedårst hadd`o sydd på et stykke mæ damestrømpe. Så hadd`o farva de heile mæ rø farve frå Honsfåss. Ja, ja. Ikkje kjænne æ te håssen farvane dei brugte i papire på Honsfåss før va m.h.t. å farve a. Mæn ette de æ he hørt, så kunne dei visst farve veldi a då dei blei brukt te filtfarving. Noe mannen i Måonane visst fekk erfare.

Masjongfilten va som nævnt tykk mæn gâo. Han va au ettårtrakta. Blant ant blei `an brukt i bytte mæ smør onnår krigen. Så blei `an brukt som såle i skåoane, som såle på ladde som kjærringane strikte , som dug på båore m.m. Ja, ei gång dei skolle ta i brug ein ny masjongfilt på Honsfåss, så hadde dær våre ein å klypt ud tåo par såle i dæn. Hålane så ud som none svære pailabbe å filten måtte kasseres.

Dei fleste andre filtane - så som onnårfiltane på triåren (PM3) å firåren (PM4) va ikkje så anvænnelie som masjongfilten å præssfilten på tåoåren. Men bevares, dei blei au brukt te så møe rart. Mange a onnårfiltane blei klypt i tønne strimle, farva å brukt te islag i dekken (fille-rye). De va tongt å klyppe desse tønne strimlane, mæn du værden så fine dekkenane blei a dei. Kâna mi he terrâmæ våre så dristi at ho he brukt dei som innslag i båorløbåre - noe som vakte begeistring i bonnekvinnelage i Landvik dær me budde før.

Filt kunne au bli brukt te gålvteppe direkte, te forhæng på garasje, te møbeltrækk, te isolasjåon a udedo o.l. Ja, min onkel lagte ein indianrårkano som han trækte mæ filt udenpå spantane. Filten måtte då sauses inn mæ linålje å males fårr at `an skolle bli tett.

Ullteppe av filt frå PM2 og løper med innslag av hunsfosfilt.

Foto: Trygve Jortveit 1997

Hvæm fekk filt på Honsfåss?

Levetia på filtane va som nævnt ikkje lang. Præssfiltane hadde så fårt fårr å gje "markering" i papire. Tråane i ollfilten kunne au løsne å lage "spinning". Då måtte dei svi filten. Tønne filte gjekk gjønne ei vege på dæn eine sia. Så måtte dei snu dei. Ein præssfilt blei aldri brukt meir enn tåo vege på 2.præss på PM2. Andre pressfilte blei brukt sirka tri vege.

Mæ så mange papirmasjine dei hadde på Honsfåss, å mæ så kårt leveti dei hadde på filtane, blei dær hauevis a brugte filte. Alle på fabrikken fekk visst det dei ønska. Mæns rims blei fårdelt te fålk a får

Indianerkano av hunsfosfilt. Dagfinn Jortveit i kanoen utenfor Nesodden påska 1954. Foto: Trygve Jortveit

mænnane i masjinane, blei dæn brugte filten lagt inn på lagere å selt ud derifrå. Filtlagåre hadde dei øve doane i sydænnen a PM 3 å 4 .

"Tåo dykke betalt fårr dæn brugte filten?" spør æ Knut Tveit som jåbba på lagåre frå 1949 å udøve. "Ja, jængse prisen va 10 kråone fårr 4 metår. Dæn prisen hålt me heilt te dei jekk øve te syntetiske filte".

- "Va dær noen fårm fårr liste som viste håssen filten blei fårdelt?"

- "Nei, de va aldri nødvændi".

Å de æ væl de inntrykke æ he. Fålk på fabriikken fekk de dei ville a filt. Å ette de æ kan forstå blei de jænnom honsfåssansatte fårdelt filt udøve heile bygda å væl så de.

Vasking å karing a brukt filt

Æ tykke dei på Honsfåss allti he lagt fårholdane te rætte slig at dei ansatte kunne nytte ud de som fabriken ikkje kunne bruke mæn som dei ansatte kunne bruke. Sånn he de iallfall våre mæ filten.

Va filten skidden å trængte vask, så hadde fålk muliheden te å vaske dæn på et filtvaskeanlegg fabriken hadde rigga te i nærheden a Limlåfte. Anlegge kunne fålk betjene sjæl å de likte fålk. Dær va au ei ordning dær fålk kunne sænne filtane aste fårr å få kara dei opp så dei blei mjuge å fine ijæn.

Filtjåon

Ein a kramkarane æ huske frå æ va liden va Filtjåon. Ette de æ he hørt hette han John Tveit å va frå ein plass i indre del a Aust-Agder. Filtjåon fekk på ein ellår anna måde fatt i honsfåssfilt å reiste rundt på bygdane å selte dæn.

Ei gong onnår krigen hadde John selt ein filt te fylkesskogmester Mjåland. Mjåland skolle bruke dæn te dræss. Då Mjåland hadde fått filten, va han innom Vest-Agder Skogplanteskule som då lå på Strai. Dær synt`an fram filten å sa: "He dykken sett noe så stiv ein filt?".

Æ tru ikkje Filtjåon ville lure folk. Tvært imåod. Ei gång han va hos Jørgine på Tråne i Søgne (det va au onnår krigen) kjøpte Jørgine ein filt han hadde bag på sykkel. Ho skolle visst betale en 20 kråone fårr dæn. Mæn så hadde ikkje Jørgine pænge. "De kan bare vere te sia", sa Filtjåon.

Å Jørgine venta både i ti å femten å nesten i tyve år På Filtjåon. Mæn han kām ikkje å Jørgines samvittighed blei dårliære og dårliære. I 1962, då min bråor Olav kjøpte går dær ude å Jørgine fekk greie på at dei va frå Vennesla, øyna `o et håb om å få letta samvittigheden. Konne Olav hjelpe? Men Olav trudde Filtjåon va dø.

"Hadd`an arvinge?. Kan du `kje spør lænsmannen ?" maste Jørgine.

Jau, Olav tåo telefonen og ringte te lensmannen i Vennesla. Dær va visst arvinge, mæn lette ein prat lensmannen å Olav imellom sa lensmannen : " Mæn detta må du hels`o å seie at dæn filten he`kje kåsta Jåon noe".

Takk

Skolle æ ha skreve detta sånn videnskabeli, måtte æ hatt gåo ti. Egentli ga æ mæ te å skrive om detta sånn hauestops. Sjæl om æ opp jænnom årane he jårt mæ none små notate om filt, så måtte æ søge hjælp `os andre som he bær greie på detta æmne enn mæ. Æ takke Gudmund Honnemyr, Bård Joreid og Knut Tveit så møe fårr hjelpa. Så takke æ Borghild å Harald Hagen, Olav å Åse Jortveit å kjærringa mi får at dei va så snille at dei mitt oppi alle tyddeberane i Nissedal i høst va tålmåodie å snakka honsfåssfilt mæ mæ. Mange takk.

SJØLVBERGING.

Krigsåra 1940-45 og den fyrste tida etter krigen var på alle måtar ei ekstrem tid, kanskje særleg for den enkelte familien som kvar dag såg ei svært uviss framtid i møte med ein uopphørleg kamp for å få stetta dei grunnleggande behova for mat, klede og varme. - Tida kravde at me slutta oss tett saman for å sette kreftene inn på oppgåva å overleve som friske menneske gjennom ei lang rekke små og større kriser. Men så gledde me oss au saman når me greidde å løyse oppgåvene og kome oss gjennom vanskane. - I det daglege opplevde me såleis ei tid som godt kan samanliknast med den førindustrielle tida då familien fullt og heilt måtte basere livsopphaldet sitt på sjølvberging.

Sjølvberging for oss den gongen innebar

- intensiv utnytting av all jord til matproduksjon
- å skaffe fôr og høveleg livsopphald til ei ku, ein sau med lam, noen høns og ein del kaninar.
- å skaffe fisk frå elva og heievatna
- å hogge og trøse ved til matlaging og oppvarming
- å plukke skogsber i så store mengder som råd
- å produsere varme klede med karding, spinning og strikking

Det er i dag mykje tale om barnarbeid, kor uheldig det er for born å jobbe for hardt i oppvekståra - i den tida då kroppen er i sterkast utvikling. Det er svært nødvendig at det blir fokusert på og arbeidd med dette problemet fordi mange av borna som arbeider, lid - både fysisk og psykisk - under altfor sterkt press frå vaksenverda.

Men ikkje alt barnarbeid er nedbrytande for han eller ho som utfører det. - Ungar som får og tek arbeidsansvar som er tilpassa evnene og kreftene deira, vil vekse på det.

Det var truleg enklare å få til ein naturleg utviklingsvekst hos borna den gongen storfamilien framleis var den grunnleggande og viktigaste samfunnscella, - då sjølvberging og matauk var eit naturleg og nødvendig ansvar for alle som høyrde dette samfunnet til. Ansvar og oppgåvene som borna fekk, var enkle, klart definerte og viste tydeleg at dei var nødvendige og viktige. Då hadde au oppgåvene sjanse for å bli meiningsfulle og motiverande. - Og borna arbeidde og lærte i nær kontakt med sine nærmaste.

Bildet som eg har teikna her, er sjølvstekt eit ideelt bilde. Men det er eit sant bilde i dei tilfella der dei vaksne hadde evne og klokskap nok til å vere gode rettleiarar for borna.

Eit viktig felt for matauk i krigsåra.

Konkret tek eg her for meg eitt av dei områda for matauk som er nemnt ovanfor, eit felt der me gutungane i Nesane kunne gjere ein innsats som det var mon i, nemleg fisking. Og eg vil i detalj fortelle kva det innebar for oss som born å vere fiskarar.

Det var sjeldan me drog særleg langt av stad for å fiske, - t.d. til sjøen - , men me brukte elva ovanfor Husfoss og vatna innpå heiane.

Stundom drog eg til elva aleine, men oftare var eg i lag med ein eller fleire av nabo-gutane. Gildast av alt var det likevel å dra på fisketur saman med bror min, Torbjørn, som er nokre år eldre enn eg. - Det var eit slit å vere i lag med han fordi han stilte store krav til meg. Men så blei au resultatene som regel gode.

Me brukte fleire slags reiskap og fiskemetodar som eg nemner i tur og orden saman med ein del kommentarar nedanfor:

Stongfiske med "beidemakk" var viktigast av alt, ikkje fordi utbyttet var særleg godt alltid, men fordi det gav større spenning enn dei fleste andre fiskemåtane.

- Å kjenne dei kraftige rykka gjennom taum og stong når ein fin aure sat på kroken, gav varme ilingar gjennom kroppen din og fekk hjartet til å dulpe ekstra hardt.

Me var så heldige å ha ei lang bambusstong frå før krigen, og den drog me med oss til alle fiskeplassane både langs elva og innpå heia. Men den som ikkje hadde bambusstong, skar seg ei mjuk raun-stong eller hassel-stong.

"Beide" fann me i "røysane", dvs. der avfall frå hushaldet og småjordbruket blei kasta. Dei finaste, raudaste og mest sprelske makkane grov me fram under rotnande potetris. Men me gjekk heller ikkje av vegen for å rote etter makk i molda og grusen der kloakkvatnet taut ut eit stykke opp i elveskråninga. "Beidane" der var heller små, men uvanleg levande og sprelske. Og så hadde dei ein spesiell skarp lukt som me meinte fisken likte godt. Fargen var au framifrå fin til å narre fisk med, - gult og raudt - . "Gårslampe" kalte me dei store, tunge og kvitgråe makkane som var seine og dorske i rørslene. Dei nytta me oss som regel av bare når me ikkje hadde andre "beide", eller når me sette ut stonga over natta. "Gårslampane" var solid kvardagskost som fisken måtte ha litt tid på seg for å gå laus på. - Men det var keisamt å fiske med "gårslampe".

Men me makk-fiskarane hadde eit dilemma å stri med. Me gjekk alle på søndagsskule anten i bedehuset eller i frikjørka, og der lærte me å vere god både mot menneske og dyr. Når me fiska med makk, trødde me "beidane" levande inn på kroken. Me såg dei hadde det frykteleg vondt, og derfor skunda me oss å få dei på plass så me kunne få slengt ut. Men ein dag kom ein av "gudane" med eit forslag om å drepe makken raskt og effektivt før me trødde han på kroken. Far hans hadde fortalt at det kunne gjerast ved å legge makken i flate handa og klapse han hardt med den andre flate handa noen gonger. Dette prøvde me, og det virka. Makken blei både flat og stille temmeleg fort. Så trødde me han på kroken og slengde ut. Alle fiskarane gjorde det same, slo makkane sine flate, trødde dei på krok og slengde ut.

Så venta me på at fisken skulle bite. Me venta lenge, svært lenge. Men ingen fisk beit.

Då skjøna me at flatslegne og slappe makkar ikkje var noe freistande måltid for fisken, ikkje eingong for den skrubbsvoltne småfisken i Otra. Og etter ein kort, men heftig diskusjon gjekk den eine etter den andre av gutungane over til å fiske med levande makk. Då fekk me fisk. - Seinare tala me ikkje om å slå "beidane" flate før me hadde dei på kroken.

Bakke er au ein fiskereiskap der ein bruker "beidemakk" som åte. Bakke er namnet som venndølane bruker på den reiskapen som til vanleg blir kalla line. Bakke er ei lang sterk line som det med jamne mellomrom er festa ei rekke taumstubbbar til. Kvar taumstubb har fiskekrok i enden. Me sette ut bakka frå båt og helst om kvelden slik at me kunne take ho opp neste morgon. Det vanlegaste var å feste ho til ein av bommane. Då let me oss gli langs bomstokkane etter kvart som me trådde på "beidane". Til enden av bakka festa me ein stein som hjelte til med å søkke ho ned til botnen.

Eg kjenner framleis noe av den spenninga eg hadde i kroppen då me rodde ut til bakka neste morgon. For det var ikkje bare aure me fekk på krokane, men som regel kunne me få både ein og fleire ålar eller skjebber (åbor). Og dei gongene me fekk "treskoskjebba" innover båtripa, jubla me høgt og prata ivrig i munnen på kvarandre. "Treskoskjebba" var ei skikkeleg vaksen og "gamal" skjebbe, røsleg over ryggen og med breie sider, men ikkje særleg lang. Ho hadde noe av forma til ein tresko når ho låg på sida i botnen av båten. Men mest spennande var det når me skulle take livet av treskoskjebba, for ho hadde kvasse piggar å verje seg med både på den kraftige ryggfinnen og ved gjellene. Og ho visste korleis ho skulle verje seg. Eg hadde mang ein sår finger eller handbak etter å ha vore i "kamp" med "treskoskjebba" eller andre skjebber.

Endå meir spennande var det å få "treskoskjebba" på besøk når me *fiska på "flådene"*. Då låg me flate på lastestokkane som var lagra i "flåde" langs strendene i Nesane elle innunder Urane i fjorden nord for Moseid. Kvar av oss fann seg ei firkanta lita glotte mellom dei krosslagde stokkane der det var grunt nok til å sjå botnen klart. Me pilka med makk som åte og stirde ned mot botnen for å få auge på fisken når han kom for å få seg eit måltid.

Auren kom alltid på besøk. Lynande snar tok han makken som fór opp og ned i jamn rytme. Og så fekk han seg ein tur opp i fiskeveska til den barbeinte pilkaren på stokkane der over han.

Men når dei store skjebbene kom, reiste som regel auren sin veg. Skjebba var meir skeptisk til maten som dansa opp og ned framfor auga hennar. Ho tok det roleg og "rusla" litt rundt før ho tok peiling på "beiden" som pilkaren i mellomtida hadde firt roleg nesten ned til botnen. Men når ho fyrst hadde bestemt seg, var ho rask med å svelje åtet, og så var ho seld. Ålen var ein luring. Han nærmast sneik seg inn på åtet godt hjulpet av kamuflasjefargane sine. Brått var han der like nedunder nasa til fiskaren.

Aldri blei jaktinstinktet sterkare vekt hos gutungen enn når ein stor ål var på besøk. Han visste at ålen var vanskeleg å narre på kroken, og at han måtte bruke alt han åtte av klokskap og innsikt om han skulle få hale denne listige skapnaden opp til seg på stokkane. Dette var ikkje bare ein kamp mellom to skarpe og heiltente instinkt, men dersom ålen endeleg gjekk på kroken, så visste gutungen at det au ville bli ein vanskeleg fysisk kamp med ein sleip og sterk kropp, og at det måtte renne blod før den var omme.

Ålen måtte framfor alt ikkje merke at det låg ein krabat og vakta på han der oppe. Skjøna han det, ville vaktaren brått bare sjå ei lita sky av botnslam nedi der, og ålen var vekk. Derfor måtte fiskaren vere roleg, svært roleg. Alle rørsler måtte vere små og kontrollerte samstundes som åtet måtte firast ned til botnen.

Om ålen beit på, hende det at han bare heldt "beiden" ytst i munnen ei stund utan å ete han, og av og til drog han av stad bortetter med taumen på slep. Då var det om å gjere for fiskaren å ha langt nok snøre.

Men når ålen endeleg hadde fått makken skikkeleg inn i munnen, måtte fiskaren rykke kraftig til slik at kroken festa seg. Og så starta ein durabeleg kamp, for ålen er vill og seig. Då måtte fiskaren kunne "åle-tage", dvs. at han greip kring ålen med langfingeren som ei klo og med peikefinger og ringfinger som støtte på undersida. Så klemde han til, la hovudet til ålen på ein av stokkane og kutta han tvers gjennom nakkebeinet med tollekniven. Då var fisken seld. Men det tok likevel lang tid før han blei heilt still og såg verkeleg daud ut.

Fluefiske med stong gav den same spenninga til fiskaren som makk-fisket gjorde. Men det var ein kunst å fiske godt med flue. Og ein var avhengig av å eige ei stong med spenstig tupp som kunne sende taumen i ein mjuk og lang boge utover vatnet. - Det fanst ein eller to som hadde "sjøydestong" med snelle. Litt fleir hadde desse lange bambusstengene som me før krigen fekk kjøpt for ein rimeleg penge hos Andres Gundersen eller Søren Robstad. Men me som var yngst, måtte leite oss fram i skogen til dei laglegaste raun-stengene. Og med denne nokså klumpete reiskapen lærte me oss den edle kunsten å kaste med flue.

Ein god fluefiskar kunne take utruleg mange aurar på kort tid i Otra, særleg dersom han hadde høve til å fiske frå båt. Og det hadde fleir av oss. Dette fisket gjekk føre seg om sommaren medan det var lite straum i elva og dagane var varme med mykje insekt i lufta. Makk-fisket gjekk føre seg vår, sommar og haust, men var mest aktuelt når det var flaum i elva vår og haust.

Fiskefluer fekk me kjøpt på butikken også under krigen. Den beste flua for fiske i Otra hadde raud "bonn" og spraglete fjør. Me passa godt på fluene, for dei var dyre. Enkelte av dei større gutane prøvde seg på å binde fluer sjølv, og det var ikkje sjeldan dei greidde å få til eksemplar som fiska godt.

Oterfiske er au eit fluefiske. Me hadde ingen oter el. "åddår" heime under krigen. Men eg fekk høve til å vere med nokre store nabo-gutar på slikt fiske ei sjeldan gong. Dei hadde laga sin eigen "åddår".

Oterfjøla var ei trefjøl som stod på kant i vatnet. Ho blei halden flytande i loddrett stilling ved hjelp av bly som var innfatta i fjøla langs den kanten som var bestemt å vere under vatn. Til fjøla var det knytta ei lang line som det var festa 8-10 sen-stubbar til. I enden av kvar sen-stubb var det festa ei flue. Desse fluene skulle helst ha dobbel krok.

For å fiske med "åddår", måtte me i båt. Éin rodde, medan ein annan heldt oterlina med oterfjøla på slep. Den særskilde forma på oterfjøla og måten lina var festa til fjøla på, gjorde til at ho køyrde framover slik at lina stod toleg beint og stramt ut frå sida på båten, og fluesenene med fluene i enden var såleis frie til å køyre framover i vatnet klare til å huke svoltne fiskar.

Fiske med skei (sluk) gjekk au føre seg bare frå båt. 'Skei' var den vanlege nemninga på reiskapen i Vennesla den gongen. Slukstenger fanst det ikkje som me kjende til. Skeiene me brukte, var elles så tynne og lette at dei ville vore lite eigna til å kaste med. Skeia hengde me i eit langt snøre etter båten. I enden av snøret var ho festa til ein sen-stubb. Denne var viktig fordi sena var lite synleg for fisken, og ho skilde såleis skeia frå den meir synlege og mistenkelege taumen, og dermed såg det ut som skeia var ein ørliten fisk på veg framover ved eiga hjelp. Sena var dyrare i innkjøp enn taumen, og difor blei ho bare brukt som fortaum.

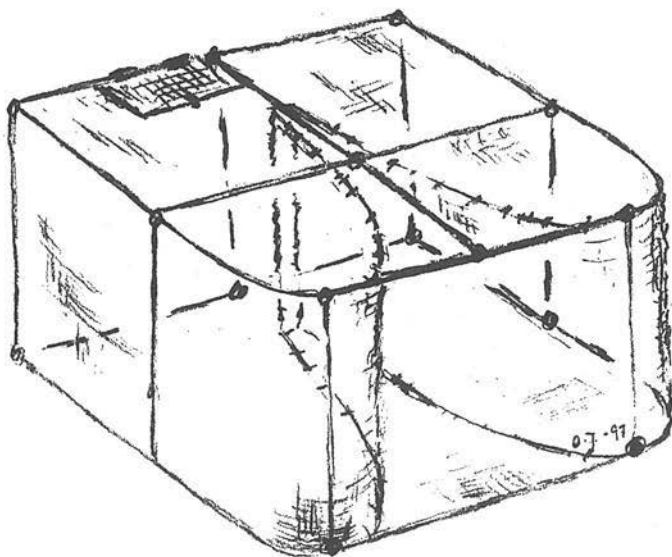
Garnfiske gav som oftast gode resultat. Og garn sette me ut frå tidleg om våren, når isen nettopp hadde reist, og til seinhaustes. Me fekk kjøpt garn på Fiskegarnsfabrikken i Kristiansand. Garna me kjøpte, måtte vere småmoska fordi auren i elva var småfallen. I elva var det aure som gjekk i garna fyrst og fremst, men det slong au at me fekk eit par skjebber somtid. Mot slutten av krigen blei det vanskeleg å få tak i nye garn slik det var med så mangt anna den gongen.

Men dei gamle garna fiska godt sjølv om dei etter kvart fekk mange store hol etter å ha vore borti rusk og rask på botnen av elv og vatn.

Ruse var ein fiskereiskap som fanga fisk etter same prinsippet som ei teine. Rusa som me brukte, var firkanta, omlag 80cm x 80cm og 50-60 cm høg. Ho var laga av kylling-netting som var festa til eit "skjelett" av kraftig ståltråd. Eine sida opna innover i rusa slik at nettingen endte i ei smal spalte som strekte seg godt fram mot motsett vegg. Her kunne fisken lett kome seg inn i rusa, men hadde store problem med å finne ut igjen. På kvar side inni rusa hengde me gjerne ein blank metallbit i ein tråd ned frå "taket". Desse metallbitane var tenkt å skulle bevege seg i straumen eller i takt med bylgjene på overflata og såleis narre fisk til seg.

Den fyrste rusa Torbjørn skaffa seg, hadde fangane i kretsfengselet i Kristiansand laga. Sidan bygde Torbjørn sine egne ruser med kretsfengselrusa som modell.

Det var skjebbet me fanga med desse rusene, og me gjorde store fangster, særleg om våren i gytetida. Rusa blei sett ut bare eit lite stykke frå land, på omlag halvannan meters djup. Før me heiv ho uti, dekte me ho med gran- eller furubar på toppen. Dette blei gjort fordi skjebbene i gytetida søker til kvist og kvas som finst i vatnet. Dei gyt der og festar rogn til kvistane.

Ruse

Lyster er ein stikkereiskap. Det liknar ein diger gaffel med 6-7 kraftige tindar som har mothakar og er kvesste sylspisse. Når ein stikk fisken, blir han sitjande fast i lysteret på grunn av mothakane. Lysterfisket på aure gjekk for det meste føre seg på bekkane i gytetida i dei mørke haustkveldane. Då tende me karbidlyktene. Dei brukte me til å finne fisken og til å blende han slik at han heldt seg i ro når me stakk.

Lystring er ein eldgamal fangstmetode. I dag er denne måten å fange fisk på ulovleg fordi han er brutal og rå. Under krigen hadde me ikkje slike restriksjonar, og den gongen fekk du kjøpt lyster t.d. i ei jernvareforretning.

Men det var ikkje bare aure me fanga med lyster. I månadsskiftet juli/august var ålen på vandring nedover elva, og då lystra me ål i dei stille solmorgnane. Torbjørn og eg var tidleg ute for gjere fangst på dei austvendte grunnane frå Nesodden og nedover. Ålane låg på botnen vendt imot straumen og naut livet i det varme sollyset.

Dei trong bare å bevege sporden sakte for å halde seg på plass i den svake straumen. Dei var lette å sjå fordi dei var dekte av eit mjølkegrått sly som reflekterte sollyset godt.

Me rodde mot straumen og kom på ålane bakanfrå, og dei blei eit lett bytte for han som stod framme i båten og stakk. Me kunne take 8-10 ålar på dei 2-3 hundre metrane mellom Revia og Nesodden.

Lyster

Fangst med striesekk gjekk føre seg i bekkane om sommaren når vassføringa var lita. Då stengde me av bekken i enden av ein kulp der me visste det fanst ein del fisk. Der bygde me eit enkelt stengsel forma som ei trakt eller ein v med sekken plassert i spissen av denne. Stengselet blei laga av store rullesteinar. Hola mellom steinane tetta me med torv. Opninga av sekken forma me som ein firkant ved hjelp av stive pinnar. Sekken måtte vere slik at vatnet lett rann gjennom han. Han blei halden på plass av steinar og tau.

Så tok me til å jage fisken frå øvste enden av kulpen nedover mot sekkestengslet. Me gjekk barbeinte nedover i kulpen med kjeppar i hendene. Me plaska kraftig med kjeppane og stakk med dei innunder steinane for å få ut fiskar som hadde gøymt seg der. Slik tvang me fisken framføre oss nedover mot sekken. Den siste tilfluktsstaden fisken hadde, var i sekken. - Det var som regel eit yrande liv nedi der når me tok han opp.

Men bekkefisken var småfallen, og mykje av det me fekk i sekken var got ("gåd"). Me tok med oss heim bare dei største eksemplara. Resten sleppte me ut igjen.

Denne fangstmetoden nytta me oss elles av nokre gonger for å skaffe fisk me kunne bere til vatn eller tjønnar som det var lite fisk i inne på heia. Det var gjerne vatn som hadde dårlege gytebekkar - eller ikkje gytebekk i det heile.

Ein spesiell fisk.

I tillegg til aure, skjebbe og ål var det blege i Vennesla-fjorden, og det hende av og til at me fekk eitt og anna eksemplar på flue eller i garn.

Blega fanst den gongen i rike mengder i Byglandsfjorden. Men på grunn av sur nedbør og anna ureining har ho nesten blitt borte der. Noe tilsvarande har nok skjedd med blega i Venneslafjorden au, og eg kjenner ikkje til om noen får denne fisken på kroken der i dag.

Blege er eit slag dverglaks, eit såkalla relikt. - Då landet vårt etter siste istid låg lågare enn i dag, hadde laksen frå sjøen tilgang til elvestrekningar som i dag er stengde av fossar, fossar som har vakse fram ettersom landet gjennom hundreåra lyfte seg, og som til slutt blei så store at laksen ikkje lenger greidde å forsere dei. Ein del laks blei inne-stengd i fjordar, vatn og innsjøar og måtte tilpasse seg eit liv utan kontakt med havet. - Blega i Otra er ein slik etterkomar av desse laksane. Blega var blank og rund og med kroppen til ein rask symjar. Ho blei rekna som ein svært god matfisk.

Bildet viser elvestykket mellom Jeideryggen (i forgrunnen) og Nesodden med husa (i bakgrunnen). Bukta inn mot høgre bakom Jeideryggen er Rev – ia som au har gjeve namn til bebyggelsen Revia. 'Revet' som er opphav til dette namnet, er ein grunn undervass-rygg eller -banke av sand og grus som strekker seg frå odden der rekka med dei høge lauvtree sluttar – og til eit godt stykke nedover mot Jeideryggen. Mellom denne odden og Jeideryggen var det i si tid lagt ut ein ledebom som hindra fløytingslasta i å drive inn i Rev-ia. Vidare frå Jeideryggen (mot venstre på bildet) ned til Kaninøya var det lagt ut ein dobbelbom som styrte lasta ned til det vestre elveløpet mot fabrikk. Denne bommen hindra samtidig stökkane i å ta vegen nedover mot helvetesfossen på austsida av Hunsøyna. Bildet er tatt under «krypsivaksjonen» då stemmen ved Byglandsfjord var stengd og vass-standen i elva nedanfor derfor blei svært låg.

(Foto; Trygve Jortveit)

Fiskeplassar.

I elva brukte me ei lang rekke fiskeplassar på strekninga frå Jeideryggen uti enden av Revia og til Ikonnfossen på Grovane. Langs elvestykket mellom Jeideryggen og Nesodden er det ein del oddar på begge sider av elva som var laglege for oss gutungane å halde til på med *makk-fisket*.

Det var vanleg å "slenge ut" eit stykke ovanfor sjølve odden og late taum og makk-åte drive med straumen utover og rundt odden til dei roa seg i den bakevja som odden danna. Som regel hadde ein eller annan fisk teke "beiden" før han la seg til ro på botnen i bakevja. Fisken likte å halde til der elvestraumen møtte motstraumen i bakevja. Der var det sjanse for å finne mat som fylgde med baa straumretningane.

Ein god plass for fiske med "beide" i sjølve Venneslafjorden var ved Ulshommåren. Fisken der var au meir storfallen enn den me fanga i Strøymen nedanfor Nesodden.

Moseidgrunna i sør-enden av Venneslafjorden og Drivenesgrunna nedom garden til Gunnuf Drivenes var kjende som gode fiskeplassar for *fluefisket*. Botnforholda der med plantevekst og utvikling av vassinsekt gav etter måten godt beite for fisken.

Dei beste forholda for *garnfisket* hadde me langs Moseid-landet, Moseidgrunna medrekna. Mest fisk fekk me der grunna gjekk over til mårbakke ned mot det djupaste i elva.

Som tidlegare nemnt, sette me helst bakkene langs bommane. Mest brukte me ledebommen utanfor Revia og ledebommen som var festa til "Kjeret" på Moseidmon-sida tvers over elva frå Revia. Men ikkje så sjeldan sette me au bakke ut langs den doble sikringsbommen som gjekk tvers over elva mellom Nesodden og det høge "kjeret" ved Strøymen på Moseidsida. - Alle desse bommane er borte i dag.

Langs Moseidlandet fekk me au toleg bra fangst i *skjebberusene*. Men det beste skjebbefisket hadde me i Drivenesvannet og Skuleborgvannet. I desse to vatna fanst det utruleg mykje skjebbe den gongen. Når me tok opp rusene etter at dei hadde stått ute eit par dagar, låg det gjerne eit tjukt lag med skjebber i botnen. Og der skal eg seie det var liv! Det var eit slit å bere rusene inn til vatna og all fisken tilbake. Men moroa og spenninga me fekk, var verdt slitet.

Me fiska litt aure au i Drivenesvannet og Skuleborgvannet, og det var fin fisk, men her var lite av han fordi vatna var så sterkt dominerte av skjebba.

Men det fanst vatn der skjebba ikkje var sett ut enno. I Mønnetjønn like over grensa til Øvrebø var det slik. Denne tjønna var svært lagleg for fiske med "beide". Det var triveleg å sitje i skråninga ovom tjønna og vakte stengene som var sette ut. Me sat alltid med spenning i kroppen, for som regel var auren villig til å bite. Og fisken i Mønnetjønn var fin og tung å ha på kroken i forhold til det me var vant til frå elva.

Mønnetjønn var såpass langt innpå heia at me somtid nista oss ut og overnatta der inne under open himmel og med eit lite bål ved sida. Då var det alltid vaksne med. Dei sette Kaffilars over glørne tidleg om morgonen og kokte seg nokre sure dråpar av surrogat-kaffi. Då var her trygt og godt for ein svevnug gutunge, og lukta frå kaffi og bål skapte fine minne.

Det var helst vatna på Vestheiane me heime brukte. Men det fanst au gode fiskevatn på heiane i aust: Eigelandsvannet, Grunnevannet, Honnemyr-lonane, Fiskelausvannet, Ravnevannet, Jorvannet m. fl.

Fiskelausvannet ligg langt inne, heilt på grensa mot gamle Tveit kommune. Vatnet var ikkje fisketomt, slik namnet kan tyde på, for Oskar Jakobsen og elektriker Gundersen samarbeidde om å bere fisk inn der. Det var godt beite for fisken i Fiskelausvannet, men gyteforholda var elendige. Dei greidde likevel å avle fram mykje fin og stor fisk der.

Elektriker Gundersen bar au fisk til Grunnevatnet der han fekk opp ein fin fiskestamme. Han hadde hytte ved dette vatnet.

Rolf Jacobsen, son til Oskar, fortel at han som gutunge var med og bar småfisk og "gåd" - ikkje bare til Fiskelausvatnet, men til mange av tjønnane innpå Vennesla-heia: Rundåstjønne, Stemtjonn, Uletjonn m.fl. Fiske dei bar inn, tok dei for det meste i elva og Aurabekken og andre bekkar.

Rolf fortel vidare at den fisken dei avla fram i Fiskelausvatnet, blei uvanleg fin og stor. Dette førte til at andre enn dei som kultiverte vatnet, var ute etter han. Oskar hadde bygd ein liten pråm for vatnet. Dei oppdaga etter kvart at uvedkomande sette garn i vatnet og brukte båten, og ein dag fann dei båten så ramponert at han ikkje lenger var brukande. Dei hadde nesten kløyvt han i to.

Men Rolf har au mange gode minne frå den tida dei fiska i Fiskelausvatnet. Det er igjen saga om gutungane som er saman med far og bestefar for å fange fisk ved eit vatn langt inni skogen, om ei fin lita grasslette der dei fyrte bål, kokte kaffi og åt niste medan dei vakta fiskestengene og drøymde om å få storfisken på kroken. Det er fortellinga om tryggleik og det å vere eitt med naturen.

Bestefaren som var med på fisketur, var gamle Jacob Heiseldal. Han var lommekjend på alle heiane i Vennesla frå tallause turar med fiskestong og kaffikjele. Men ein gong fekk Jacob for mykje og for sterk kaffi, fortel Rolf. Og det var nettopp ved Fiskelausvatnet. Oskar hadde kokt ein "knallsterk" kaffi, og Jacob som var svært kaffityrst, svelgde godt unna. Men då tok han til å skjelve, fyrst litt, men etter kvart sterkare og sterkare. Då ropte han ut: "Åskar, æ he fått kaffiskjelven!"

Å få kaffiskjelven er ikkje nådig. Du både kaldsveittar og blir redd. Men du besnar etter kvart når du får noko anna enn kaffi i magen.

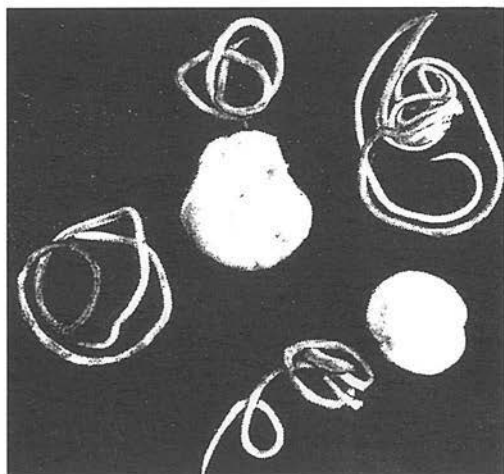
Det var vanskeleg å drive *skeifiske* (slukfiske) på grunnane oppe i fjorden fordi skeia kom så djupt at ho ofte sette seg fast i botnen. Dette fisket gjekk for det meste føre seg i "strøymen" mellom Nesodden og Kaninøya. Då rodde me fram og tilbake langs dette elvestykket med skeia etter båten - nokså langt ute i elva. Og elva måtte vere lita, elles ville me ikkje greie å ro mot straumen.

Ein gong iblant var me til Drivenesøyna for å lauve (bryte lauv til kyr og sau) - eller for å hente sagspon på Grovane sagbruk. Då nytta me høvet til å ro rundt øya for å prøve skeia der. Der var svært lagleg for dette fisket, og me fekk ein god del fin aure på kroken.

Fisk var mat. Og kvar gong me hadde vore på fisketur, bar me fisken heim til kjøkenet. - Det galdt jamvel dei minste "kræane" med småfisk frå makk-fisket like nedom husa heime - . På kjøkenet blei fisken vurdert og sortert. Ikkje all fisken var menneskemat. Ein del av aurane var magre og hadde makk i innvolane. Dei aller magraste kalla me "træle" som lenger opp i Otra - på Hornnes-kanten - har namnet "å-skark".

Makken kalla me "grasmakk". Som regel låg denne inni ein ørliten skinnpose eller cyste som me nemnde som "hus". Men det hende au at makken var fri og vandra kring i kroppen på fisken. "Grasmakken" var svært tynn, rund som eit røyr og hadde ein sterk raudfarge.

"Sportsfiskerens leksikon" fortel at denne "grasmakken" høyrer til *rundormane* ['*nematoda*' - av gr. '*nema*' (gen. '*nematos*') - = '*tråd*'] og er ein parasitt. Som fyrste vert har han ein liten planktonisk kreps. Når det fyrste utviklingssteget er omme, har makken kome fram og ligg som ein spiral i vatnet. Auren er *mellomvert*, medan ein del fugleartar som et aure (m.a. lom, and, hegre) er *sluttvertar*. Leksikonet fortel elles at det ikkje er farleg for menneske å ete fisk som har "grasmakk" i seg. Mennesket kan ikkje vere vert for denne parasitten.

To cyster og fire larvar av «grasmakken» som ein kan finne i Otr-auren.

Det meste av fisken me brukte, steikte me fersk til middags. Men dei skjebbene som var toleg store, laga me ofte fiskekaker av.

Fiskeavfallet saman med småfisken og den magre fisken - og for det meste ålane au - kokte me til hønene. Det var populær mat der i garden! - Til gjengjeld gav dei oss fin-fine egg.

Vennesla Historielags årsberetning.

For perioden

26. mars 1996 - 18. mars 1997

Styret har bestått av:

Olaf Ingebretsen	leder
Tore Robstad	nestleder
Sigfrid Witzøe	sekretær
Kåre Nordhagen	kasserer
Arne Krogstad	styremedlem
Harry Arntzen	"
Georg Hagstrøm	"
Lida Olsen	"
Orvind Sagedal	"

Virksomheten

Igjen har laget bak seg en aktiv periode. Siste året er det avholdt 9 styremøter hvor vel 40 saker er behandlet.

Oppslutningen om lagets arrangementer har i år som tidligere oftest vært svært god. Medlemstallet for i år er som i fjor ca. 200, men kan selvsagt økes. - Noe medlemmene oppfordres til å hjelpe til med.

Det er holdt to lagsmøter og to vandringer, hageselskap i Bommen og Olsokfeiring samme sted, samt førjulsfest i Løa.

Også i år var det utstilling i Bommen. Harry Arntzen var ansvarlig for denne, som bestod av slips, spaserstokker og gamle musikkinstrumenter.

Laget var representert i Odder i forbindelse med Nordendagene. I løpet av året er "Nytt fra historielaget" sendt ut to ganger.

Litt om de forskjellige arrangementene

26. mars årsmøte på Trekanten Bistro.

Det var 45 medlemmer tilstede, og Olaf Ingebretsen og Nils Jan Bakken ble valgt til henholdsvis dirigent og referent. Årsberetning og regnskap ble godkjent uten merknader. Styrets forslag til nye vedtekter for laget ble gjennomgått punkt for punkt og enstemmig godkjent av årsmøtet. Møteleder refererte valkomiteens forslag til nytt styre med varamedlemmer, revisorer, valgkomite og arrangementskomite. Det var ingen merknader til valgkomiteens forslag.

Kveldens kåsør var fylkesarkeolog Liv Appel. Innledningsvis orienterte hun om "Lov om fornminner," der forvaltningen nå er delegert til fylkesnivå. Hun fortalte videre om og viste bilder fra utgravningen i Øvrebø og Hægeland og nevnte spennende kulturminner ellers i Vennesla. Hun presiserte viktigheten av å lære barn og unge respekt for kulturminner, og minnet om Historielagets oppgave med å ta vare på kulturminner i distriktet.

Vårvandringen 4. mai

Turen var lagt til Ravnåsområdet. Deltakerne fulgte den gamle Fjellmannsveien fra Mørevoll (Myrvoll) til den gamle nedlagte garden Bruliheia. Opplegget for turen var utarbeidet av Solveig, Edgar og Emilie Andresen i samarbeid med Kvarstein skole. Ca. 55 deltakere var med på turen.

Hageselskap i Bommen 15. juni.

"Selskapet" startet ved Brannstasjonen for en spasertur langs den nye strandstien til Bommen. Olaf Ingebretsen kåserte om slekter og eiere i Bommen - "Fra Aslak Kvarstein til Ragnvald Steinsland" - hadde han kalt kåseriet. Populært var det også med "Vikingkastet." Det ble på alle måter et hyggelig arrangement, også økonomisk - noe salget av vafler og kaffe, samt en utlodning sørget for. Arrangementet samlet ca. 40 deltakere.

Olsokfeiringen 29. juli.

Lagets andre Olsokfeiring i Bommen ble igjen en suksess. Ca. 200 frammøtte må sies å være svært bra. Utlodning og salg sørget for at arrangementet ble økonomisk svært bra.

Pensjonert kulturdirektør Edvard Brøvig, kveldens kåsør, kom utkledd som Olav Trygvason, kjørende i en av veteranbilene. Veteranbilene var for øvrig et artig innslag. Brøvig kåserte interessant om Olav Trygvason og hendingene på Moster, videre om Olav den Hellige og om hendingene på Agder, som omtales i Snorre.

Ellers bød kvelden på lek og moro. Bl.a. var sykkelene som svingte motsatt veg av det som er normalt, et artig innslag. Som sist gikk "Fløterens fiskesuppe" raskt unna. Kvelden ble avsluttet med at "Olavslågen" ble tent på piren.

Høstens kjentmannstur den 14. september

Høstturen samlet 30 deltakere. Den startet på Kvarstein, opp Skaukleiva, videre forbi Lindvann og endte opp ved utkikkstårnet på Slettehei. Husene ved Lindvann er forlengst borte, men det er rester etter meget gammel bosetting og rester av gravhauger, trolig fra folkevanndringstida. Det er også funnet gjenstander fra førhistorisk tid.

Turen var lagt opp av Familien Andresen, som forærte laget en flott turbeskrivelse med bilder kart og tekst.

Lagskvelden den 23. oktober.

Lagskvelden ble holdt i Trekanten Bisto. Etter velkomstord og orientering om lagets virksomhet i høsthalvåret, ble ordet gitt til Munksgård, som holdt et svært interessant foredrag om flagg generelt og det norske spesielt. Han nevnte bl.a. at flagget er kanskje det eneste vi har felles her i landet, og at fra 1725 hadde vi ikke lenger et eget sørgeflagg, men at vi i den forbindelse senker flagget på halv stang. I 1821 fikk vi vårt nåværende flagg, men "sildesalaten" var med fram til 1905.

Førjulskvelden den 10. desember.

Førjulskvelden samlet 65 gjester. Olaf Ingebretsen ønsket velkommen med, som alltid, velvalgte ord. Olaf Eikeland leste juleevangeliet. Kveldens kåsør var Eva Ousby fra Mandal. Hun snakket om "Mattra-disjoner på Agder i mellomkrigsårene." Etter det smakte det utmerket med "Lordens viltgryte," karamellpudding og kaffe.

Tonny Dyngvold Monen leste egne dikt, og etter utlodningen og allsang ble Historielagets 11. førjulsfest rundet av.

Medlemsmøte den 25. februar

For 32 frammøtte holdt Olaf Ingebretsen kåseri om "Setesdalsbanens korte liv - nedleggelse og oppstandelse." Han fortalte på sin artige og engasjerte måte om starten - vedtaket i Stortinget i 1890 - og om den store festen i Kristiansand da nyheten nådde byen - om det første spadestikket og fram til beslutningen om nedleggelse bare 60 år senere.

Kaffe og rundstykker og allsang, som vanlig ledet av Harry Arntzen, samt historier fra "lokalen" og Setesdalsbanen gjorde kvelden til en trivelig lagskveld.

Utsendinger, komiteer m.v.

- Olaf Ingebretsen har vært redaktør for årsskriftet.
- Else og Olaf Ingebretsen var lagets utsendinger til Agder Historielags årsmøte i Kristiansand.
- Sigfrid Witzøe er lagets representant i Museumsrådet i Vennesla.
- Olaf Ingebretsen representerer laget i Bommenutvalget.
- Arne Krogstad er lagets representant i Stiftelsen Vigeland Hovedgård.
- Leder og sekretær var utsendinger til Nordentreffet i Odder 9. - 12. mai.
- Georg Hagstrøm er valgt som lagets representant i "Venneslastua".
- Felleskomiteen for bygdesoge er representert med Olaf Ingebretsen og Tore Robstad.

- Vårt medlem Sylvi Egelandssaa er styremedlem i Agder Historielag.
- Olaf Ingebretsen er valgt inn i en komite som skal revidere vedtektene for Agder Historielag.

Utgivelser.

- Årsskriftet for 96 ble trykt i 500 eksemplarer og selges for kr. 70,00. Det har sine faste lesere og kjøpere.
- Meldingsbladet "Nytt fra Historielaget" er sendt til samtlige medlemmer også i år. Det kom i september 96 og februar 97.

Sigfrid Witzøe
sekretær.

